

GÁLL Ervin

Tipologia pieselor din inventarul funerar în secolul X din Bazinul Transilvaniei

(Despre tipologie)

Cunoștințele noastre referitoare la cultura materială din Bazinul Transilvaniei, secolul X, sunt deocamdată lacunare. Fără sistematizarea datelor arheologice nu putem avea o imagine corectă despre acel fenomen de amploare al secolului X din Europa Centrală, care a atins și spațiul aflat în discuție. Este vorba de descălcatul maghiar, ale cărui impulsuri se resimt și în spațiul Transilvaniei. Discursurile istoricizante nu satisfac nevoile arheologiei. Tipologia noastră încearcă să fundamenteze o abordare sistematică în acest sens.

I. Piese de port.

I. Inele.

I.1.1. Inele de tâmplă (de păr).

Un rol important în portul epocii, atât în cel feminin, cât și în cel masculin, l-au avut inelele de păr, denumite și inele de tâmplă, care puteau fi folosite și ca cercei. Înainte de a analiza problemele legate de tipologia acestei categorii de piese, vom urmări în câteva fraze materialul pieselor, precum și cantitatea, în care apar în morminte.

De cele mai multe ori acestea au fost realizate din argint, dar și cele din bronz reprezintă un procent important. Această proporție poate fi urmărită aproape în toate necropolele. Doar în necropolele de la Blandiana B și Orăștie-X/2 se cunosc numai inele de păr din bronz. În celelalte cazuri, inelele de păr din argint reprezintă fie procentajul dominant (Alba Iulia – str. Brândușel), fie cel absolut – numai piese de argint:

I. Alba Iulia – str. Brândușel: 20,83% piese Ag;

4,16% piese Br

II. Blandiana B: 12,5% piese Br

III. Cluj – str. Pata: 8% piese Ag

IV. Cluj – str. ZÁPOLYA: 36,36% piese Ag

V. Gâmbaș–Măgura: 16,16% piese Ag

VI. Orăștie: 44,44% piese Br

VII. Alba Iulia – Stația de Salvare (informații fragmentare)

VIII. Noșlac–Pompa de apă (informații fragmentare)

IX. Deva Micro 15 (informații fragmentare)

Inele de păr din aur sunt cunoscute doar de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II, m. 8, 15, 35, 37/1984.

O altă problemă interesantă este numărul de inele de păr, care au apărut în morminte. În general, în morminte au fost depuse mai ales unul sau două inele de păr, dar de câteva ori am putut constata că numărul se ridică la 4, 5, 6 și respectiv 8. Totuși, aceste exemple sunt rare (Alba Iulia – str. Brândușel și Alba Iulia – Stația de Salvare).

Tipologia inelelor de păr.

a. Inelul de păr simplu, deschis. Primul tip de inel de păr este cel simplu, deschis și concentric. Se disting două variante:

a.1. Inelele de tâmplă cu capete deschise, având o distanță între ele.

a.2. Inelele de tâmplă ovale, cu capete deschise, dar suprapuse.

Prima variantă este prezentă în 18 morminte cunoscute, ceea ce reprezintă un procent de 75,00%, iar a doua variantă este prezentă în 6, ceea ce reprezintă 25,00%.

Interesant este că aceste două variante se regăsesc asociate doar într-un singur caz, și anume la Blandiana B – mormântul 5. La fel de interesant este și faptul că mormintele, în care apar exemplarele primei variante, prezintă din punct de vedere al inventarului funerar o serie de caracteristici remarcabile. Astfel, din cele 18 morminte, în care este prezentă varianta a.1, 11 erau caracterizate de prezența a armelor, mai ales a sabiei (în 4 morminte), a spadei (1 mormânt), a vârfurilor de săgeți (4 morminte), care însumate reprezintă un procent de 61,11%. În contradicție

cu această observație, în mormintele în care s-au depus exemplare ale variantei a.2 (6 morminte), nu este cunoscută nici o categorie de armă.

Din cele 18 cazuri, în care acest tip de inel de păr apare în morminte, în 11 cazuri inelele erau confecționate din argint (61,11%), caracterizând mai ales mormintele de luptători, care reprezintă un procent de 38,88% din mormintele, care aveau în inventar inelul de păr, deschis, simplu, varianta a.1. În 7 cazuri inelele acestei variante au fost confecționate din bronz, ceea ce reprezintă un procent de 38,88%. Numai într-un singur caz, inelele de bronz se asociază cu arme.

Varianta a.2 de inel de păr, deschis, este caracterizat cu capete suprapuse și apare în 6 morminte, care reprezintă 25% din mormintele având inventar inelul de tâmplă simplu, deschis. Dintre acestea, în două morminte au apărut inelele confecționate din argint (33,33%), iar în patru morminte, variante din bronz (66,66%).

Varianta a.1 este prezentă mai ales în necropolele categoriei sociale, care practica înmormântarea cu piese de armament, respectiv cu resturile harnașamentului, compus, fără îndoială, din membrii grupurilor militare, care au fost așezate în Bazinul Transilvaniei probabil cu scopul de a apăra granițele din secolul X.

Varianta a.2 a acestui inel de păr apare numai în necropolele cu morminte cu inventar sărac din punct de vedere al armamentului. Doar în necropola de la Orăștie-Dealul Pemilor apar arme.

Problema cronologică a folosirii acestui obiect a fost lămurită de cercetători în cea mai mare parte. În general, este acceptat faptul că acest tip de inel de păr își face apariția în secolul X în Bazinul Carpatic (evident și în Bazinul Transilvaniei), iar folosirea lui se întinde până la sfârșitul secolului XI. Durata îndelungată de folosire a piesei ne împiedică să o utilizăm ca indicator cronologic. Datarea mai rafinată a acestui tip este posibilă numai dacă se asociază cu piese de o relevanță cronologică mai aparte.

Totuși, între cele două variante s-ar putea vorbi și de o diferență cronologică. Ce argumente putem stabili în acest sens?

În primul rând ne-am putea baza constatările pe observația, conform căreia varianta

a.2 a fost confecționată în marea majoritate din bronz. La această constatare se adaugă observația foarte importantă a lui B. KÜRTI, potrivit căreia, începând cu al doilea sfert al veacului X, elementele componente ale costumației încep să fie confecționate, în majoritatea lor dominantă, din bronz (este vorba de inele de păr, inele digitale, brățări etc).

Foarte prudent formulat, după părerea noastră, s-ar putea propune o anumită departajare cronologică între folosirea mai timpurie a variantei a.1 și mai târzie a celei de a.2, ceea ce nu înseamnă că cele două variante nu au putut fi folosite concomitent. De fapt, noi credem că între aceste două variante linia despărțitoare este cea a calității materialului. Astfel cum am arătat, varianta a.1 este confecționată mai ales din argint, iar varianta a.2 din bronz, iar forma concentrică fină a pieselor se observă mult mai clar în cazul variantei a.1. Această constatare este în concordanță cu observațiile lui KÜRTI (folosirea procentuală mai mare a pieselor de bronz în al doilea sfert al veacului al X-lea. Folosirea bronzului, mai lesne de procurat decât argintul, a facilitat producerea unui număr mai mare de piese și în același timp a permis realizarea unor piese de mai mari dimensiuni.

Mormântul 5 de la Blandiana B, unde aceste două variante de inel de păr apar împreună, este încadrat în prima fază a folosirii necropolei, respectiv către mijlocul secolului X. Această observație este subliniată într-o anumită măsură și de tipocronologia inventarului mormintelor, care au conținut inele de păr de acest tip.

Astfel, varianta a.1 este cunoscută din morminte care conțineau în inventar sabie (Blandiana B – m. 11; Cluj – str. ZÁPOLYA: m. 1, 4, 6) și centură cu aplici (Cluj – str. ZÁPOLYA: m. 1; Deva-m. 2-6?; Alba Iulia – Stația de Salvare – m?). Aceste piese, în marea lor majoritate, au fost datate mai ales în prima jumătate a veacului al X-lea.

Mult mai importantă este dovada negativă, potrivit căreia varianta a.2 nu a apărut în nici un complex databil în prima jumătate a secolului X.

Astfel, necropola de la Orăștie este datată de la mijlocul veacului al X-lea, iar cea de la

Blandiana B din al doilea sfert al veacului, iar necropola de la Alba Iulia – str. Brândușel în a doua jumătate a secolului X. Important este însă că aceste necropole sunt „populate” de comunități sărace, ceea ce explică de ce această variantă a tipului de inel de păr n-a apărut în mormintele, care conțineau arme. Trebuie să menționăm că cele două variante de inele de păr apar împreună doar în trei necropole și doar o singură dată în același mormânt.

Concluzia prudentă este că aceste variante ale inelelor de păr au fost purtate de persoane de statut social diferit, la care se adaugă și posibilitatea unei diferențe cronologice. Această ultimă constatare trebuie însă privită cu mult relativism.

I.1.2. Inele de păr în formă de „S”.

Inelele de păr în formă de „S” din Bazinul Transilvaniei sunt documentate din secolul X doar de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola III (după cunoștințele noastre din 47 de morminte). Materialul lor este argintul și bronzul. Doar în mormântul 283/1980 se asociază cu inel de tâmplă simplu. Nucleul de unde sunt cunoscute sugerează o încadrare în cea de a doua jumătate a secolului X, la care se adaugă și analiza externă realizată pentru stabilirea perioadei folosirii acestei piese.

Problema apariției acestei piese în spațiul Transilvaniei este departe de a fi lămurită. Din păcate, insuficiența datelor, pe care le avem la dispoziție, nu îngăduie o analiză mai serioasă a problemei. În aceste condiții, trebuie să ne mulțumim cu unele constatări microregionale. Pentru aceasta putem invoca doar aspectele observate pe baza cronologiei externe a necropolei III (tipocronologia obiectelor cunoscute), precum și analiza perioadei de răspândire a piesei în alte regiuni.

În vestul Bazinului Carpatic inelele de păr în formă de „S” apar în faza târzie a cimitirului avar de la Halimba, dar și în alte necropole avare târzii din Dunántúl (actualul județ Baranya, Ungaria). Asemenea piese reapar în faza timpurie a necropolei de secolul X, tot de la Halimba, într-un mormânt de femeie senilă, iar la Čakajovce în mormântul 357, inelul de păr apare

în asociere cu o monedă bătută de Raul de Burgundia (926–936). Tipul de piesă nu este cunoscut deloc în necropolele de înhumatie ale chaganatului bulgar, nici în cele de incineratie atribuite slavilor. În schimb, este cunoscut într-un număr mare din necropolele timpurii ale regatului arpadian.

La Alba Iulia – Stația de Salvare, necropola III, inelele de păr în formă de „S” apar asociate cu piese, care în general sunt datate în a doua jumătate a secolului X. Amintim în acest sens brățările cu secțiune romboidală, inelele digitale cu chaton, inelele împletite (m.132/1980, 203/1980 etc.), colierele răsucite și pandantivii din sârmă în formă de cruce. Aceste date indică, chiar și relativ, posibilitatea răspândirii acestor piese în Bazinul Transilvaniei, doar din a doua jumătate a secolului X – au ajuns să fie folosite mai târziu în Bazinul Transilvaniei decât în celelalte regiuni ale Bazinului Carpatic, probabil în ultimul sfert al veacului.

I.2. Cerceii.

I.2.1. Cerceii tip ciorchine de struguri, cu granule și filigran.

Tipul de cercei realizat prin turnare și granulare, decorat cu ajutorul filigranului este cunoscut din Bazinul Transilvaniei de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II/SII, mormântul 10, necropola II/SXXI/mormântul 6/1983, Blandiana B – mormântul 1, Cluj – str. Farkas, Cluj – str. Pata, Cluj – str. ZÁPOLYA, Noșlac – Pompa de apă.

Exemplarele acestui tip apar de fiecare dată în perechi și caracterizează mormintele de femei.

Componentele acestui tip de cercei au fost mai întâi turnate, apoi sudate unele de celelalte, iar suprafața lor a fost decorată în tehnica filigranului și a granulației. Etapele realizării piesei au fost următoarele:

1. Pe o verigă de aur, argint sau electron a fost tras un „ciorchine de struguri”, care a fost realizat prin sudarea mai multor bumbi sferici. Pe partea superioară a ciorchinului a fost sudat un bumb mai mare, care a fost urmat de un șir de filigran. De acesta au fost legate, creându-se „eta-

jul” II al ciorchinelui, patru bumbi turnați, între care au fost aplicate șiruri verticale de filigran, care din nou au fost urmate de un șirag de filigran orizontal. Cu aceasta, am prezentat partea superioară a ciorchinelui, deoarece urmează o gaură pe piesă, prin care „ciorchinele” a fost atașat de verigă (așa au fost confecționate piesele cunoscute de noi, cu excepția piesei de la Szabolcs – str. PETŐFI). Partea de jos a „ciorchinelui” prezintă un aspect similar părții superioare: după gaura pentru verigă, urmează din nou un șir de filigran, de care erau sudate prin tehnica granulației cei patru bumbi turnați. Obișnuitul șir de filigran a fost urmat în continuare ori de granule (varianta II), ori de un bumb sferic mult mai mare, pe care erau aplicate, de obicei tot prin tehnica filigranului, decoruri cu filigran în formă romboidală (varianta III).

După bumbul central urmează iarăși un șirag de filigran, care este urmat de patru bumbi mai mari montați, despărțiți între ei de șiruri verticale de filigran, unite cu ultimul șir de filigran orizontal. De acesta este legat, ca în cazul vârfului de piesă, un bumb central. Prin forma prezentată este redat foarte clar „ciorchinele de strugure”.

2. După tragerea pe verigă a ciorchinelui, descris în detaliu anterior, pe verigă se mai montau două sau patru verigi turnate. Aceste verigi sunt realizate prin montarea fie a unei verigi turnate, care redă forma boabelor de struguri, fie prin sudarea între două verigi turnate a unor bumbi turnați și pe partea de mijloc, redând la fel boabele de struguri.

Prin acest procedeu tehnic, piesa a primit o formă de invidiat, devenind un intermediar între piesele de mare preț ale orfevrăriei bizantine și cerceii cu „ciorchini” turnați, piese realizate în atelierele din zona Dunării Inferioare.

Pe baza acestor constatări am decis să integram piesele cunoscute în trei variante:

1. Varianta I este atestată la Szabolcs – str. PETŐFI, mormântul 384. Piesa a fost confecționată fără partea superioară a ciorchinelui-pendantiv, iar partea de jos constă din șirul de filigran, de care s-au sudat mai multe granule urmate de un nou șir de filigran, la care a fost

sudat o granulă de dimensiuni mari. Pe veriga centrală au fost trase doar două verigi.

2. Varianta a II-a este atestată la Tokaj, Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. II/SII/mormântul 10, Blandiana B – mormântul 1, Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 5, Cluj – str. Farkas, Cluj – str. Pata (vezi descrierea mai sus).

3. Varianta a III-a este atestată la Cluj – str. ZÁPOLYA, mormântul 5.

Potrivit cercetărilor de până acum, încadrarea cronologică ar fi al doilea sfert al veacului al X-lea (Alba Iulia – necr. II/SII/mormântul 10 și SXXI/mormântul 6/1983, Cluj – str. Farkas, str. Pata și str. ZÁPOLYA), până în a doua jumătate a secolului (Blandiana B – m. 1 și Noșlac – Pompa de apă).

I.2.2. Cerceii de tip „ciorchine” turnat (imitații).

Imitația după originalele filigranate anterior prezentate este cunoscută într-o singură descriere, respectiv cea de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola III. Din păcate însă nu cunoaștem nici o ilustrație a acestei piese și nici materialul, din care a fost confecționată.

Redarea aceleiași forme de ciorchine, printr-un procedeu tehnic diferit ne-a determinat să distingem un tip separat. Așa cum am mai amintit, acest tip de cercei este produs în atelierele din zona Dunării de Jos, care au preluat forma adusă din Orient, realizând produse în cantități considerabile. Este adevărat că unele dintre aceste piese aveau calitate remarcabilă, dar cele mai multe dintre acestea aveau o calitate proastă, de multe ori redând foarte vag aspectul modelelor filigranate.

Datarea lor cronologică este la fel de contestabilă, ca și în cazul cerceilor „ciorchine” filigranate. Pe baza inventarului mormintelor, este acceptată datarea lor în a doua jumătate a secolului X.

I.2.3. Cerceii cu un butonaș la capăt.

Singurul exemplar de acest tip este cunoscut de la Gâmbaș-Măgura – m. 10. Are verigă circulară, cu un butonaș la capete, care pe mijloc este ornamentat prin filigranație. Piesa este din bronz, suprafața sa este aurită.

Acest exemplar este singurul de acest tip cunoscut în Bazinul Transilvaniei, dar și în Bazinul Carpatic. Această situație ne-a determinat să încercăm o incursiune în zone balcanice, unde putem găsi analogiile apropiate piesei noastre.

Astfel, piesa noastră, fiind un obiect de import, apare mai ales în descoperirile din zona dalmato-croată, fiind cunoscute foarte multe variante ale acestui tip de cerce. Fără îndoială, pe acest teritoriu (dar și în celelalte teritorii ale Balcanilor, foarte prost cercetate), apar prețioasele piese ale orfevrăriei balcano-bizantine.

Din acest punct de vedere, piesa noastră este un intermediar din punct de vedere calitativ între piesele de orfevrărie de calitate superioară bizantină și cele ale produselor atelierelor de la Dunărea de Jos.

De aceeași calitate, dar și cu forme foarte asemănătoare cunoaștem descoperirile de la Baline (Bosnia-Herțegovina) unde, în m. 154 și 216 au apărut piese foarte apropiate de cea a noastră. Aceeași constatare o avem și despre descoperirile de la Trjane, unde în mormântul 318 este cunoscut un cerce cu butonaș.

Aceste descoperiri (la care se adaugă foarte multe), așa cum am mai amintit, sunt atribuite cercului cultural dalmato-croat și sunt datate în secolele IX–X.

Exemplarul nostru, rezultând (așa cum vom vedea) și din tipocronologia celorlalte piese din inventar, se poate data în prima jumătate a secolului X, probabil în al doilea sfert al acestuia.

I.2.4. Cercei cu patru butonașe – varianta turnată.

Imitația de la Alba Iulia – necr. II/SXXXVI/m. 2 este confecționată din argint. Este o piesă de calitate remarcabilă, ale cărei analogii, datorită comerțului, se întind pe arii teritoriale uriașe.

Este totodată o altă dovadă că teritoriul Bazinului Transilvaniei nu este izolat de comerțul internațional al vremii, în care produsele atelierelor Dunării de Jos au jucat un rol important.

Datarea acestor piese este foarte greu de realizat. După K. MESTERHÁZY, în marea lor

majoritate aceste piese se încadrează în prima jumătate a secolului al X-lea.

Despre piesa noastră putem afirma că, făcând parte din necropola a II-a, trebuie datat ca și restul mormintelor, în prima jumătate a secolului X.

I.2.5. Cercei cu răsucire spiralică.

Piesa este confecționată dintr-o verigă, pe suprafața căreia s-au montat prin răsucire mai multe sârme de diferite materiale. Datarea sa se încadrează clar în a doua jumătate a secolului X. O singură piesă este cunoscută din Bazinul Transilvaniei, și anume de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. III.

Tot răsucirea unei sârme putem constata pe piesa de la Orăștie-Dealul Pemilor – m. 2. De această dată însă tehnica de realizare imită doar piesa de la Alba Iulia – Stația de Salvare.

I.3. Discuri de păr.

În Bazinul Transilvaniei se cunoaște un singur mormânt, care are în inventar discuri de păr (două bucăți). Este vorba de SXXXVIII/m. 1 din necr. III. de la Alba Iulia – Stația de Salvare. Piese sunt realizate din bronz, în tehnica turnării, în tipare bi- sau monovalve, fiind ajustate, redând motivul calului mitic, care apare pe diferite piese în această epocă.

Piese de la Alba Iulia – Stația de Salvare au cele mai bune analogii din punct de vedere al structurii decorului cu piesele de la Békéscsaba-Erzsébethely, Galoșpetru, Sănnicolau Mare-Pustabukova, respectiv piesele ajunse în muzeul din Losanne. Observăm decorul foarte apropiat, într-o formă mai simplistă pe piesele de la Gyula, Madaras, Hencida.

După părerea specialistului maghiar L. RÉVÉSZ, putem încadra folosirea acestor discuri de păr în primele două sferturi ale veacului al X-lea, neexcluzând ca unele exemplare să fi fost folosite chiar și mai târziu.

Analogiile cele mai apropiate ale piesei noastre de la Alba Iulia se încadrează tot în această perioadă, deși unele date indică chiar o datare mai târzie. Astfel, la Galoșpetru, pe lângă piesele aflate în discuție cunoaștem brătară cu capete răsucite, vas ceramic tip oală-borcan, patru

butonașe-nasture. La Sânnicolau Mare-Pustabukova, pe lângă aplici ajurate la mijloc, cunoaștem aplici de harnașament în formă de rozetă, buton, sulă din fier.

Dintre aceste piese cele mai timpurii, dar și cu evoluția cea mai lungă sunt date aplicile de harnașament (în primele două sferturi ale secolului).

Relevanță cronologică importantă mai are brățara bandiformă cu capete răsucite. În contradicție cu piesele anterior menționate, acest tip de brățară apare după părerea noastră mai ales de la mijlocul veacului.

Astfel, putem data aceste descoperiri oarecum într-un cadru cronologic apropiat. La constatările lui L. RÉVÉSZ, potrivit cărora piesele de la Békéscsaba-Erzsébethely, Găloșpetru, Sânnicolau Mare-Pustabukova (dată fiind și apropierea lor geografică), sunt produsele unui atelier din Câmpia Tisei mijlocii, autorul acestor rânduri mai adaugă că piesele cunoscute din SXXXVIII/m. 1 se integrează cercului cultural al descoperirilor menționate, sporind astfel numărul pieselor din atelierul presupus.

Părere unanimă, originea orientală a acestor piese nu poate fi pusă nicicum la îndoială. Totodată, se poate pune întrebarea referitoare la funcția avută de fapt de piesele menționate, în accepțiunea lui HEITEL, deoarece arheologii români folosesc denumirea de „medalion-pandantiv”. Acest termen nu precizează clar funcționalitatea acestei piese. Propunem tocmai de aceea ca denumirea „pandantiv-medalion” să fie înlocuită cu termenul de „discuri de păr”.

I.4. Colane.

Prezente în portul secolului X din Bazinul Transilvaniei, cunoaștem trei tipuri de colane.

I.4.1. Colane simple de sârmă.

Colane, cu secțiune circulară, realizate dintr-o sârmă sunt cunoscute de la Alba Iulia – str. Brândușel – m. 3, Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. II–III–SX/m. 17; SX/m. 54; SVII/m. 22, Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. III, Cluj – str. Pata – m. 16.

Dintre acestea, cea de la Alba Iulia – str. Brândușel, se păstrează prin fragmente și nu

cunoaștem un model de prindere. Procedeu tehnic este mai ușor de urmărit în cazul descoperirilor de la Cluj – str. Pata. Astfel, în cazul acestei descoperiri s-a păstrat locul de acroșaj, în formă cilindrică. Pe cealaltă parte a piesei, agățătorul nu s-a mai păstrat. Piese nefragmentate cunoaștem din necropolele de la Alba Iulia – Stația de Salvare II–III, tehnica lor de închidere consta dintr-un acroș circular și agățător.

Colanele de sârmă sunt caracteristice secolelor X–XI. Le găsim și în mormintele timpurii, dar au o răspândire generală și în mormintele celei de-a doua jumătăți a veacului. Sunt documentate și din necropolele sigur date, din secolul XI.

I.4.2. Colane răsucite, din mai multe sârme.

Colane de acest tip cunoaștem de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. II–SXXXV/m. 11; SXXXVII/m. 14 (două exemplare), Cipău, Lopadea Ungurească (două exemplare), Vurpăr.

Acest tip cunoaște mai multe variante:

1. Colane realizate prin împletirea a două fire de sârmă. Această variantă este cunoscută în Bazinul Transilvaniei, de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. III–SXXXV/m. 11, Lopadea Ungurească.

2. Colane realizate prin împletirea a trei fire de sârmă. Această variantă este cunoscută în Bazinul Transilvaniei de la Alba Iulia – Stația de Salvare – SXXXVII/m. 14 (ambele exemplare).

Pentru varianta colanelor din sârme împletite de la Cipău, respectiv Vurpăr nu avem date.

Prima variantă pare să fi fost folosită încă din al doilea sfert al veacului X, dar în general aceste colane împletite sunt date în a doua jumătate a secolului.

I.4.3. Colan simplu de sârmă, desfășurat în zig-zag.

Până acum cunoaștem o singură descoperire, cea din necropola de la Alba Iulia – Stația de Salvare – III, unde într-un mormânt piesa aflată în discuție s-a găsit în jurul craniului defunctului. Inventarul celorlalte morminte încadrează piesa în a doua jumătate a secolului X.

I.5. Aplici de costum.

I.5.1. Aplici de cămașă.

I.5.1.1. Aplici circulare de cămașă.

Aceste aplici de ornamentare a caftanului sau a cămășii, realizate prin turnare, sunt cunoscute din mormintele de la Cluj – str. Farkas, Cluj – str. ZÁPOLYA – m. 10, Gâmbaș-Măgura – m. 10. Pe baza informațiilor avute la dispoziție, apar de două ori în mormânt de femeie (Cluj – str. Farkas – mormânt izolat, respectiv m. 10 de la Gâmbaș-Măgura), iar o dată în mormânt de bărbat, la Cluj – str. ZÁPOLYA – m. 10.

Piesa în discuție are formă circulară, iar în jurul marginii, cât și în centru a fost executată câte o creștătură, care a fost umplută cu aur în cazul pieselor de la Cluj – str. ZÁPOLYA – m. 10. Cea de la Gâmbaș-Măgura nu a beneficiat de acest tratament, având o creștătură doar în mijloc, dar fără ornamentare prin umplerea creștăturii cu aur. Din cauza nepublicării materialului, despre piesa de la Cluj – str. Farkas nu cunoaștem nici un aspect.

Valoarea tipocronologică a acestor piese nu este considerabilă. Exemplarele din mormintele din Bazinul Transilvaniei pot fi datate în prima jumătate a secolului X. În celelalte regiuni avem atât date pentru o folosire timpurie a acestor mici piese de decoratie a caftanului, cât și pentru prezența lor în mormintele mai târzii.

I.5.1.2. Aplici turnate de costum în formă de rozetă.

Aplicile turnate de costum în formă de rozetă justifică denumirea lor. Prin forma circulară, ajurate la mijloc, cu urechiușe pe spate redau petalele unei flori. Realizată în tehnica turnării, singura descoperire de aplică de acest tip este cunoscută de la Gâmbaș-Măgura – m. A. Descoperită în zona bazinului, este ajurată la mijloc, fiind împărțită în 11 câmpuri, despărțite cu linii incizate. Obiectul este realizat din bronz.

Așa cum reiese clar din analiza lui A. KISS, aplicile cu rozete se datează în primele două sferturi ale secolului X. La materialul strâns de regretatul arheolog maghiar se mai adaugă încă câteva descoperiri, care pot fi datate tot în prima parte a secolului.

În concordanță cu piesele din Bazinul Carpatic, cea de la Gâmbaș-Măgura poate fi încadrat pe baza inventarului asociat, dar și pe baza analogiilor, în grupul materialului arheologic al generației a doua de descălecători.

I.5.1.3. Aplici de cămăși cu motiv ornitomorf.

Având funcție asemănătoare cu aplicile anterior prezentate, aceste piese redând forma stilizată a capului de bufniță sunt binecunoscute în cadrul pieselor decorative din secolul X.

Motivul ornitomorf apare pe o aplică de cămașă din argint aurit de la Gâmbaș-Măgura – m. 2, respectiv pe 16 aplici de cămașă din bronz din m. 11. Acestea au fost descoperite în zona gâtului.

Sunt cunoscute ca motiv decorativ pe foarte multe piese cu funcționalitate diversă. Ca aplici de cămăși cu motiv ornitomorf sunt cunoscute însă într-un număr mic.

Astfel, ca analogii pentru piesele de la Gâmbaș-Măgura, putem cita descoperirile de la Gyula-Téglagyár – m. 45, Püspökladány, Hajdúdorog-Gyulás – m. 25, Sárrétudvari-Hizófold, Salonta-Insula Uscată.

Problema cronologică a acestor piese este foarte greu de lămurit. Descoperirile de la Gâmbaș-Măgura, prin caracterul inventarului nu oferă date pentru încadrarea cronologică clară a acestor piese. Suntem nevoiți să o stabilim pe baza inventarului asociat a celorlalte descoperiri.

La Gyula-Téglagyár – m. 45 inventarul constă din obiecte, care, după părerea noastră, se încadrează clar în prima jumătate a secolului al X-lea, mai mult, s-ar putea ca individul să fi fost reprezentant al primei sau celei de-a doua generații.

Despre descoperirile de la Püspökladány, din cauza nepublicării materialului, nu putem afirma nimic. Același lucru putem spune și despre descoperirea de la Sárrétudvari-Hizófold, deoarece aplica a fost descoperită fortuit. De la Hajdúdorog-Gyulás știm că necropola a fost datată începând de la mijlocul veacului, ceea ce anulează posibilitatea de încadrare a acestei analogii a pieselor noastre în prima jumătate a secolului, și demonstrează totodată că exemplarul nostru poate fi datat pe o perioadă mai lungă.

Nefiind mulțumit de datele oferite de analogiile aplicilor de la Gâmbaș–Măgura, am analizat folosirea acestor piese din secolul X. urmărind piesele cu inventarul lor asociat, cu scopul de a se apropia mai mult de realitățile cronologice.

Cea mai bună analogie o prezintă aplicile de harnașament, care din punct de vedere al formei au o asemănare frapantă cu aplicile de cămăși de la Gâmbaș–Măgura. Inventarul asociat constă din inel de păr, cuțit, butoane, 16 aplici circulare de harnașament, plăcuțe de harnașament, scăriță de șa în formă de pară, resturile calului. Așa cum vedem, nici componența acestui mormânt nu are o relevanță cronologică precisă. Date importante oferă în schimb analiza cronologiei necropolei. Inventarul se datează în mare parte, după părerea noastră, în prima jumătate a veacului al X-lea, mai precis, după aspectul pieselor din al doilea sfert al veacului, până în anii '70 ai veacului al X-lea.

Astfel, putem spune că piesa noastră nu a fost folosită de prima generație de descălecători, ci și-a făcut debutul în portul feminin din al doilea sfert al veacului al X-lea probabil concomitent cu „moda” aplicilor cu pandantiv, fiind prezentă până în secolul XI.

Deci, cu oarecare prudență, putem situa aplicile de cămașă în al doilea sfert al secolului X, chiar până în secolul XI, iar aplicile de la Gâmbaș–Măgura în al doilea sfert al secolului.

I.5.1.4. Aplici de cămăși cu pandantiv.

Portul acestui tip de piesă se realizează prin aplica montată printr-o urechiușă (sau două) circulară pe caftan sau cămașă. De această aplică a fost legat printr-o urechiușă deschisă sau închisă pandantivul, care apare în variante de forme, respectiv decor.

I.5.1.4.1. Aplică de cămăși în formă de rozetă, cu pandantiv.

Primul tip de aplică cu pandantiv are o formă specifică, deoarece aplica piesei apare de multe ori singur. Piesa este realizată în tehnica turnării, aplica având formă de rozetă, iar prin urechiușă este legată de pandantiv, în formă de inimă, fiind ajurat în cea mai mare parte, având

doar marginile înguste. Piesa a fost realizată din bronz și a fost descoperită în zona bazin-piept.

Analogia exactă a acestei piese se cunoaște până acum de la Pap–Rózsadomb – m. 1. Din inventarul de aici mai cunoaștem aplici în formă de rozetă și fragment de păr. Analogiile pandantivului se cunosc de la Chotin – m. 33, Jazovo – m. 5, Tímár.

Încadrarea cronologică reprezintă o problemă foarte interesantă. Astfel, alături de celelalte piese ale mormântului A (sau 10), aplica cu pandantiv se datează tot în prima jumătate a veacului, reprezentând probabil o categorie timpurie a aplicilor cu pandantiv, având în vedere forma sa foarte interesantă, combinația aplicilor cu pandantiv. Piesa de la Pap–Rózsadomb se datează pe mijlocul veacului al X-lea.

I.5.1.4.2. Aplică de cămăși în formă rectangulară, cu pandantiv cu decor ornitomorf.

Aplica piesei are formă rectangulară, fiind decorată cu patru cercuri concentrice, în tehnica ștanțării, fiind separate de o linie mediană, reprezentând un fluture stilizat. Pandantivul are marginile profilate, cu chenare perlate, iar în mijloc un cap de pasăre, puternic profilat.

Analogii identice ale aplicii le-am găsit la Crna–Bara–Prkos, Szeged–Algyó, Kaba. În ceea ce privește analogiile pandantivului, se cunosc de la Kecskemét, respectiv de la Klárafalva.

După analiza realizată pe aplicile cu pandantiv cu motiv ornitomorf, cele de la Lopadea Ungurească aparțin tipului IV, și se încadrează în a doua jumătate a secolului X.

I.5.1.4.3. Aplici de cămăși cu pandantiv (nu cunoaștem forma).

Mai sunt cunoscute aplici de cămăși cu pandantiv de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. II/mormântul 24/SV/1982. Din păcate însă, nu cunoaștem nici un fel de amănunt despre tipul, forma piesei; tehnica în care a fost realizată, materialul din care a fost lucrat. Inventarul asociat este alcătuit din 8 inele de păr, respectiv mărele.

I.5.1.5. Aplici de cămași în formă rectangulară.

Realizată în tehnica turnării, o aplică în formă rectangulară, montată cu o urechiușă pe cămașă, a fost descoperită la Gâmbaș-Măgura – m. 10, în zona bazinului defunctului. S-a executat din bronz. Aplica este ajurată în partea centrală, fiind împărțită în patru, fiecare redând forma unei inimă.

Funcția acestei piese, în această formă, nu a fost numai de a decora cămașa. Astfel, singura analogie exactă pentru această piesă este cunoscută de la Kenézlő – necr. II/m. 49(23), ca aplică de cizmă. Din acest mormânt cunoaștem alte aplici turnate, zăbală cu psalii, scăriță de șa în formă de pară, brățări de bandă din argint, două măргеle.

Inventarul asociat al mormântului pledează pentru datarea în prima jumătate a secolului X. Celelalte aplici de la încălțăminte au analogii identice la Tiszaeszlár-Bashalom – necr. II/m. 3. Aici apare ca pandantiv al aplicii, deci putem data tot din al doilea sfert al secolului al X-lea.

La aceasta se adaugă și analiza orizontal-stratigrafică a necropolei, efectuată de K. MESTERHÁZY, în urma căreia putem spune că mormântul 49 poate fi datat probabil undeva în cadrul generației a doua a defuncțiilor înmormântați la Kenézlő, ceea ce înseamnă al doilea sfert al secolului.

Pe baza acestor considerații, putem data și piesa noastră concomitentă cu analogia sa de la Kenézlő – II/m. 49(23), mai ales că și inventarul asociat din mormântul de la Gâmbaș-Măgura pledează pentru această datare timpurie, adică în al doilea sfert al veacului.

I.6. Aplici de caftan. I.6. Aplici de caftan în formă rectangulară.

Realizate în tehnica turnării, aceste aplici au forma rombică, fiind descoperite între bazin și cotul stâng. Materialul pieselor este bronz aurit (aproape că nu se mai vede). Aplica este ajurată la mijloc, în formă circulară, marginea fiind îngroșată. Aplica este împărțită în patru câmpuri, fiecare ilustrând câte o inimă, în mijlocul căreia

este ilustrată o semipalmetă cu trei ramuri. Cele patru părți în formă de inimă a aplicii au fost despărțite una de alta prin șențuiri, ale căror capete se termină în câte o proeminentă, ieșite la evidență, în toate cele patru părți. Fixarea lor pe caftan s-a realizat prin patru găuri, câte una la fiecare colț.

Analogiile pe care am căutat și am reușit să le identific nu oferă cele mai bune similitudini. Astfel, am găsit piese foarte apropiate realizate prin tehnica presării la Tiszaeszlár-Bashalom și Tiszabercel, dar la mijlocul ajurat al acestora se observă că au fost perlate, lucru pe care nu observăm la Gâmbaș-Măgura. Analogiile de la Sándorfalva-m.16, repetă decorația de șențuire, dar sunt perlate la mijloc în formă circulară, și nu sunt ajurate, ca la Gâmbaș-Măgura.

În câteva fraze aș discuta funcția acestor aplici. Autorul săpăturilor de la Gâmbaș-Măgura a interpretat aplicile drept aplici de centură, deoarece după părerea lui au apărut în zona bazinului și a cotului stâng. Această variantă a fost acceptată multă vreme, dar săpăturile din ultima vreme au subliniat și o altă posibilitate a funcției acestor aplici, aceea de decorare a caftanului. Și noi considerăm mai oportună această posibilitate, deoarece poziția aplicilor în mormântul de la Gâmbaș-Măgura subliniază această posibilitate.

Aplicile în formă romboidală sunt cunoscute în secolul X mai ales în zona dintre Dunăre și Tisa, respectiv Tisa-Mureș-Criș, și sunt caracteristice mormintelor de femei cu un inventar bogat. În alte zone, cum este în zona superioară a Tisei sau zona Câmpiei Mici (actuala parte vestică a Slovaciei și partea de nord-vest a Ungariei) sunt foarte puține descoperiri.

Cât despre încadrarea lor cronologică, aceste descoperiri nu pot fi încadrate ca moștenirea zonei Atelcuzu. Aceste piese debutează aici în Bazinul Carpatic, reflectând o nouă modă de port feminin. Despre perioada debutului lor, nu putem afirma lucruri foarte concrete. Portul lor se leagă probabil de portul aplicilor cu pandantiv, adică de al doilea sfert al veacului. La aceste concluzii ne conduc și analogiile menționate. La Sándorfalva, după autorul săpăturii, nu găsim nici o piesă, care poate fi datat ca aparținând

primei generații. La Tiszaeszlár–Bashalom – necr. II/m. 3 aplica apare într-o necropolă care este datată pentru prima jumătate a secolului, iar mormântul poate fi datat prin componența sa ca aparținând celei de-a doua generații. În acest interval cronologic se încadrează după părerea noastră și aplicile de la Gâmbaș–Măgura.

I.7. Nasturi.

I.7.1. Nasturi cu granule.

Confecționat din argint aurit, nasturele decorat cu granule a fost descoperit la Cluj – str. ZÁPOLYA – m. 5, pe umărul drept al defunctei. Pe suprafața butonului se întind nouă linii de bumbi sferici, sudați pe buton. Numărul de bumbi este de 183. Pe fundul butonului a fost sudat un bumb mai mare. Butonul mai beneficia, pe mijlocul piesei, de o verigă circulară, prin care piesa putea fi montată pe caftan.

Buton de acest tip mai este cunoscut în Bazinul Carpatic din tezaurul de la Tokaj. Tezaurul se constituie din piese cumpărate de Muzeul Național Maghiar, în care au găsit loc piese datate în perioade diferite. Astfel, nici piesa noastră nu oferă posibilitate de datare mai precisă. Un alt buton este cunoscut de la Irány–Esbóhalom – m. 172, de unde mai sunt cunoscute aplici cu pandantiv, aplici de cămăși, cuțit.

Butoane de tipul celui de la Cluj – str. ZÁPOLYA au fost descoperite într-un număr mult mai mare în Moravia. Astfel, asemenea piese au fost descoperite la Pohansko, Staré Mesto. Piese de acest gen au fost descoperite și în Rusia.

Aceste butoane au fost datate de V. HRUBY pentru ultimul sfert al secolului al IX-lea, respectiv pentru începutul secolului al X-lea.

Butoanele de la Cluj – str. ZÁPOLYA – m. 5 ar trebui datate astfel pentru primul sfert al secolului. Cunoscând din inventar cercei de tipul „ciorchine”, cu o datare mai târzie, probabil și butonul nostru a ajuns în pământ mai târziu.

I.7.2. Butoanele simple.

Butoanele simple sunt descoperite în cele mai multe necropole din secolul X. Au în general corpul sferic, cu urechiușă lungană, care se unește cu corpul sferic printr-un gât. Există și situații

când acesta nu poate fi observat. Descoperiri de butoane cunoaștem de la Blandiana-B – m. 4 (Pl. VI.7), Gâmbaș–Măgura – m. 10, Deva Micro 15 – m. 2–6?, Cluj – str. Pata – m. 21, Cluj – str. ZÁPOLYA – m. 4, 7, Orăștie – m. 4, 5, 9. Numărul descoperirilor variază, poate fi urmărit de la 1 până la 5. În majoritatea cazurilor au fost realizate din bronz, doar un singur exemplar, cel din m. 7 de la Cluj – str. ZÁPOLYA a fost confecționat din aur.

Ca și în alte spații ale Bazinului Carpatic, butoanele sferice sunt cunoscute în tot parcursul secolului al X-lea și în Bazinul Transilvaniei. Nu putem trage o linie cronologică între diferitele tipuri.

I.7.3. Zurgălăi.

Cunoaștem două descoperiri din Bazinul Transilvaniei, amândouă aparținând tipului de pară, și anume de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. II/mormântul 7/SVI/1982 și Orăștie – m. 9. În mormântul 9, probabil al unei femei, de la Orăștie au fost descoperite trei exemplare. Sunt confecționate din bronz, având urechiușe circulare, cu gât, respectiv o proeminență înconjurătoare. Corpul lor este în formă de pară, în partea inferioară fiind incizate linii orizontale, de care se leagă liniile incizate vertical. În partea inferioară, pe mijloc, este o tăietură triunghiulară.

De problema răspândirii zurgălăilor, precum și de problemele cronologice s-a ocupat B. SZŐKE. În câteva puncte rezultatele sale au fost modificate de L. KOVÁCS, care a realizat și un repertoriu pentru spațiul Bazinului Carpatic. Observația sa privind faptul că aceste piese au fost folosite numai de copii, pentru mormântul de la Orăștie nu este valabilă. Totodată, cum a demonstrat L. RÉVÉSZ, are și funcția de decor a harnașamentului. Această funcție a avut și la Humnyangeli-on (provincia Kyangsang de nord, Coreea), unde au decorat curelele de spată a calului.

Piesa în discuție a fost un produs „inter-continental”, prezența sa se poate documenta în Coreea, teritoriile asiatice, Scandinavia sudică, regiunile baltice, teritoriile slave, ca și în Bazinul Carpatic.

Descoperirile din Bazinul Carpatic subliniază prin inventarele asociate observația, potrivit căruia zurgălăii nu au o relevanță cronologică deosebită, fiind folosite pe tot parcursul secolului al X-lea.

I.8. Brățări.

I.8.1. Brățări bandiforme.

Confecționat prin turnare sau tăiere din placă de bronz, argint, aur, acest tip de brățară a fost una din piesele favorite de bijuterii ale descălecătorilor maghiari din sec. X, fiind folosit mai ales de indivizi cu un inventar bogat.

Exemplarele cunoscute din Bazinul Transilvaniei sunt cele de la Benic, respectiv de la Gâmbaș-Măgura – m. 10. Despre exemplarul de la Benic nu putem spune nimic, deoarece nu avem nici o imagine despre această piesă.

Ne ocupăm mai mult de piesa de la Gâmbaș-Măgura. Este confecționată din bronz, fiind descoperită pe mâna dreaptă a defunctului. Este o piesă turnată, iar pentru fixarea pe mână, cele două capete au fost perforate. Analogiile piesei, cu capete perforate, sunt cunoscute din foarte multe descoperiri, dintre care menționăm cele de la Oroszlámos, Galgóc, Szentés – Szentlászló – m. 74, Svinice, Szentés-Nagyhegy, Karos – necr. II/m. 45, 61, Kenézlő-Fazekaszug – necr. I/10. Dintre acestea cele mai multe au fost turnate, dar există și câteva exemplare, care au fost tăiate din placă.

Aceste piese au fost datate în mare parte în primele două sferturi ale veacului al X-lea, dar variantele cu decor de cercuri concentrice se păstrează chiar și până în secolul XI. Brățara din necropola de la Gâmbaș-Măgura se integrează cadrului cronologic al celorlalte piese din mormânt, adică celui de-al doilea sfert al veacului al X-lea.

I.8.2. Brățări bandiforme cu capete răsucite.

Piesa din mormântul SXI/m. 12 de la Alba Iulia – Stație de Salvare – necr. II aparține tipului de brățară de bandă cu capete răsucite. Fapt uitat și de realizatorul repertoriului de descoperiri al acestor tipuri de brățări, acestea sunt

prezente mai ales în mormintele de femei. Până acum este cunoscută o singură descoperire, în care brățara apare în inventarul unui bărbat. Despre sexul defunctului din m. SXI/m. 12 de la Alba Iulia – Stație de Salvare – necr. II nu avem nici un detaliu.

Pe baza cercetărilor din ultima perioadă, brățările bandiforme cu capete răsucite pot fi legate mai ales de al doilea sfert al veacului X.

I.8.3. Brățări de sârmă, cu secțiune circulară.

Cele mai numeroase exemplare de brățări sunt cele de sârmă, cu secțiune circulară, cu capete deschise și uneori suprapuse. Asemenea brățări sunt cunoscute de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. II–III, Alba Iulia – str. Zlatna, Blandiana B – m. 1, 5, 11, 13–15, Câlnic, Cluj – str. Farkas, Cluj – str. Pata – m. 19 și alte morminte, Deva – m. 7, Gâmbaș-Măgura – m. 2, Orăștie – m. 4, 7, 8.

Aceste tipuri de piese sunt caracteristice de obicei mormintelor simple. Această constatare este la fel de valabilă și pentru mormintele cu inventar cu brățară de sârmă din Bazinul Transilvaniei. Astfel, din toate aceste morminte nu cunoaștem decât o sabie (Blandiana B – m. 11), o spadă (Deva), iar în patru cazuri vârfuri de săgeți. Se asociază cu patru tipuri de brățări: la Blandiana B – m. 11 se asociază cu brățară de bandă cu capete răsucite, la Gâmbaș-Măgura cu brățări cu capete cu butonaș, la Blandiana B – m. 1 cu brățări împletite, iar la Câlnic cu brățări cu capete în formă animală. Exemplarele decorate la capăt prin incizie (Deva – m. 7 și Blandiana B – m. 1) pot fi datate în a doua jumătate a secolului, deoarece inventarul lor asociat conține spadă carolingiană, respectiv brățări răsucite din mai multe fire.

Așa cum se vede din tipologia realizată, celelalte tipuri de brățări subliniază evoluția cronologică a acestui tip de brățară. Unele (cele bandiforme) sunt purtate sigur de la începutul secolului, altele în schimb (brățări răsucite) apar la mijlocul veacului, iar altele la sfârșitul secolului (brățări cu capete în formă animală). Aceste constatări sunt importante, deoarece pe baza tipocronologiei inventarelor asociate se exclude ca

acest tip de brățară să fi apărut în Transilvania cu prima generație de descălecători. De fapt, piesele arhaice lipsesc din mormintele, care conțin acest tip de brățară, nu numai în Transilvania, ci și în alte regiuni ale Bazinului Carpatic, după cum reiese de altfel și din tabelul anexă.

Cu această opinie mă raliez concepției lui J. Gy. SZABÓ, conform căreia aceste brățări au fost folosite între 930–1000/1050. În schimb, L. RÉVÉSZ consideră că aceste tipuri de brățări pot fi observate încă din mormintele primei generații. După părerea noastră, aceste date nu sunt consistente, dar mai ales nu sunt argumentate destul de solid. Astfel, considerăm că aceste tipuri de brățări sunt piese caracteristice pentru al doilea sfert al secolului al X-lea (nu apar împreună cu piesele primei generații), continuând să fie folosite în decursul secolului, chiar și în secolul XI.

I.8.4. Brățări împletite din mai multe fire.

Brățări împletite din mai multe fire sunt cunoscute doar în două descoperiri: necropola III de la Alba Iulia (fără să cunoaștem numărul mormintelor) și mormântul 1 de la Blandiana B. Aceste piese sunt dateate din a doua jumătate a sec. X, dar sunt folosite și în cursul secolului XI.

I.8.5. Brățări turnate, cu secțiune romboidală.

Brățări de acest tip sunt cunoscute de la Alba Iulia – Stația de Salvare și Turda–Tündérhegy, iar conform cercetărilor mai vechi, ele caracterizează sfârșitul veacului al X-lea. Aceste constatări sunt confirmate parțial și de descoperirile din Bazinul Transilvaniei. Cadrul cronologic al inventarului asociat de la Alba Iulia – Stația de Salvare subliniază aceste considerații, iar la Turda aspectul necropolei (mormintele nu au inventar, un singur mormânt avea un inel digital de sârmă) nu ne îngăduie să tragem o concluzie fermă despre cronologia internă a necropolei.

I.8.6. Brățări cu capete de animale.

Acest tip de brățară este cunoscut dintr-o singură descoperire, anume de la Călnic. Exemplarul uitat de KOVÁCS din repertoriul său tre-

buie încadrat tipului 4a. Acest subtip este datat de același autor în secolul XI. După părerea noastră însă nu se pot face deosebiri cronologice atât de tranșante între diferitele subtipuri. Un exemplu care privește subtipul, din care face parte și exemplarul nostru, mormântul 90 de la Pécs, poate fi încadrat pe baza inventarului în secolul X, ca și cele de la Szekszárd, Vrsac. Totodată, este la fel de adevărat că cel de la Kónya se datează fără îndoială în secolul XI. Putem spune că nu se poate abandona ideea că variantele unui tip de piesă erau cunoscute, confecționate concomitent, având în consecință evoluții concomitente.

Exemplu la fel de convingător ne oferă cazul subtipului 2b. Astfel, descoperirea de la Szeged–Bojárhalom poate fi datată într-un context cronologic, care este legat de al doilea sfert al veacului al X-lea. În schimb, în mormântul 2 de la Székesfehérvár–Maroshegy, piesele din inventar coboară datarea în secolul XI. De fapt, lucru constatat și de KOVÁCS, fiecare obiect are o evoluție în timp, iar în cazul aceluiași tip este foarte greu de a diferenția evoluția cronologică a fiecărui subtip.

Brățara de la Călnic, găsită fortuit împreună cu o brățară de sârmă și cu un vas ceramic, din punct de vedere tipologic apropiată de cele de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. III, face parte după părerea noastră din subtipul KOVÁCS 4a și se poate data la sfârșitul secolului X, respectiv la începutul secolului XI.

I.8.7. Brățări cu secțiune circulară și capete cu butonașe.

Pentru acest tip cunoaștem o singură descoperire, anume cea de la Gâmbaș–Măgura–mormântul 2. Brățara este confecționată din sârmă de bronz, cu secțiune circulară, iar capetele se termină în butonașe. Autorul acestor rânduri cunoaște o singură analogie a acestui exemplar în Bazinul Carpatic, și anume de la Ikervár – Virág utca m. 130. Inventarul acestui mormânt se poate încadra în a doua jumătate a secolului X, sau la începutul secolului XI. De fapt, autorul săpăturilor a încadrat și el în faza a doua a înmormântărilor.

I.9. Inele digitale.

I.9.1. Inele digitale de sârmă, deschise, cu secțiune circulară.

Inele de acest tip sunt cunoscute de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. II–III, Cluj – str. Pata 15 (un exemplar), 19 (două exemplare), 20 (două exemplare), respectiv de la Turda–Tündérhegy (într-un mormânt, un exemplar). Aceste inele digitale apar din al doilea sfert al veacului și vor fi folosite chiar și în secolul XI.

I.9.2. Inele digitale deschise, bandiforme.

Sunt cunoscute de la Alba Iulia – Stația de Salvare, respectiv de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 7 și 8 și Orăștie–Dealul Pemilor – mormântul 3. Este unul dintre cele mai simple exemple de inel digital. Exemplarul de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 8 nu este deloc cunoscut între antichitățile acestei perioade. Astfel, are cele două margini îngroșate, iar pe mijloc găsim un decor de linii de șiraguri. Totodată, din inel s-a păstrat doar jumătate.

Pe unele din inelele digitale de la Alba Iulia – Stația de Salvare observăm ornamentări cu linii incizate pe mijloc. Dacă exemplarul de la Cluj – str. ZÁPOLYA nu poate fi datat cu precizie (neavând analogie), cele de la Alba Iulia – Stația de Salvare pot fi datate cu siguranță în a doua jumătate a secolului.

I.9.3. Inele digitale deschise, răsucite din mai multe sârme.

Acest tip de inel este cunoscut de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necr. III, din mai multe morminte. Cercetarea datează folosirea acestor inele în secolul XI, însă după H. CIUGUDAN folosirea cimitirului nu depășește începutul secolului, astfel că nu este exclus ca aceste piese să fi cunoscut răspândirea maximă în ultimul sfert al veacului.

I.9.4. Inele digitale închise, cu secțiune circulară.

Și acest tip de inel este cunoscut de la Alba Iulia – Stația de Salvare, Alba Iulia – str. Brândușel – mormântul 21, Orăștie–Dealul

Pemilor – mormântul 8. Ca și tipul anterior amintit, după cercetările actuale trebuie datat mai ales în prima fază a secolului. Nu este exclus, similar cazului anterior, apariția anterioară secolului XI, dat fiind faptul că după săpătorii de la Alba Iulia – Stația de Salvare necropolele se termină la începutul secolului XI, iar autorii cercetărilor celorlalte necropole n-au găsit nici un indiciu privind datarea acestor locuri de înmormântare în secolul XI.

I.9.5. Inele digitale cu montura formată prin rularea în spirală a unei sârme pornite de pe verigă.

Acest tip de inel este cunoscut de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola III și str. Brândușel – m. 16, respectiv Blandiana B – mormântul 12. De la Alba Iulia – Stația de Salvare cunoaștem trei exemplare, din trei morminte (două din bronz, unul din argint), respectiv de la Blandiana B – mormântul 12. Atât cronologia internă a necropolelor, cât și analogiile de la Dolny Peter, Sered – necropola II, plasează aceste piese în a doua jumătate a secolului X.

I.9.6. Inele digitale ornamentate cu granulații.

Confectionat din sârmă de argint, cu trei granule mici sudate pe verigă, un exemplar al acestui tip este cunoscut din mormântul 22 de la Alba Iulia – str. Brândușel. Acest tip de inel este datat în a doua jumătate a secolului X, având analogii în Câmpia Mică, ca de exemplu la Chotin.

I.9.7. Inele cu chaton.

Inele cu chaton sunt cunoscute de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola III, Deva Micro 15–?, Orăștie–Dealul Pemilor – mormântul 8 (un exemplar) și 9 (două exemplare), Vurpăr. Pe baza caracteristicilor observate, le-am grupat în mai multe subtipuri:

I.9.7.1. Inele cu chaton ascuțit.

Este cunoscut din mormântul 9 de la Orăștie–Dealul Pemilor. Chatonul este alungit, ieșind din suprafața verigii. Din profil are formă romboidală. Secțiunea verigii este semiovoidală.

Foarte apropiată de piesa noastră este cea de la Oroszlámos. Le putem data în a doua jumătate a secolului X.

I.9.7.2. Inele cu chaton rectangular sau ovoidal.

Varianta I. Este cunoscută din mormântul 8 și 9 de la Orăștie–Dealul Pemilor. Chatonul are formă rectangulară și iese din suprafața verigii. Veriga are secțiune semiovală. Pe suprafața chatonului se observă ornamente de cercuri.

Varianta II. Chaton ovoidal au inelele de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola III, respectiv dintr-un mormânt de femeie de la Deva Micro 15. Decorul lor este o floare cu patru petale, incizată. Acest decor este cunoscut pe spații mari, din vestul Bazinului Carpatic (Majs) și din Banat (Deszk) până la cursul inferior al Dunării (Dinogetia).

I.9.7.3. Inel cu chaton rectangular circular.

Cunoaștem o singură descoperire de acest tip, și anume cea de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola III. Decorul este foarte interesant: o cruce pe chaton, realizată prin scobirea părții celeilalte a suprafeței chatonului. Piesa, ca și alte descoperiri, atestă influența bizantină în spațiul Bazinului Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al X-lea.

I.9.8. Inel cu caboșon.

Inel cu chaton, în care a fost montată o piatră semiprețioasă, este cunoscut de la Blandiana B – mormântul 1. Descoperiri de acfel de piese sunt cunoscute în zona Balcanilor, și anume de la Vukovar de exemplu. Pe baza inventarului asociat aceste exemplare se datează la mijlocul veacului.

I.10. Plăcuțe de costum.

Plăcuțe de costum au fost descoperite la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 3, 4, 7. În mormântul 3, aparținând unui copil, aceste plăcuțe de argint sunt cunoscute din zona gâtului; în mormântul 4 asemenea benzi de argint sunt cunoscute în zona încheieturii mâinilor și din zona gleznelor (una dintre ele a conservat resturile de piele de la caftan); iar în cazul mormân-

tului 7 cunoaștem din zona încheieturii mâinii stânga și din zona ambelor tibii de asemenea benzi de plăcuțe din argint. Din zona bazinului cunoaștem o bandă lungă de argint având la ambele capete cârlige.

Din mormântul 10 de la Gâmbaș–Măgura este cunoscută din zona gâtului o plăcuță din bronz și alte trei plăcuțe (de formă rectangulară) din plumb. Plăcuța cu numărul 28 a fost ornamentată cu cerculețe.

La Orăștie–Dealul Pemilor X/2 – mormântul 7 o plăcuță din argint aurit, fragmentată a fost descoperită pe lângă tâmpla stângă a defunctului.

Dacă funcția benzilor de plăcuțe de la Cluj – str. ZÁPOLYA se leagă de costum, fiind montate pe mâneca acestuia, pe brâu sau pe pantaloni, funcția celorlalte descoperiri nu se cunoaște cu atâta precizie. Plăcuțele de la Gâmbaș–Măgura puteau fi legate în păr, iar cea de la Orăștie au fost folosite foarte probabil pe căciulă.

Bande de plăcuțe din aur, argint sau bronz, uneori chiar și din plumb sunt cunoscute în foarte multe contexte databile în secolul X din Bazinul Carpatic. După unii au avut rolul de a ornamenta costumul mortuar, dar mult mai credibil este funcția lor practică deoarece aceste plăcuțe se găsesc în zona mâinilor, gleznelor, sau după dovada exemplarului de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 7 în zona bazinului, având și cârlige. Funcția lor practică ni se pare și nouă cea mai veridică.

În ceea ce privește datarea cronologică a acestor plăcuțe, ni se pare că cele de la Cluj – str. ZÁPOLYA pot fi datate în primele două sferturi ale veacului X. Acest obicei poate fi observat și în cazul mormintelor de la Krylos, din secolul IX, iar mai târziu în tot spațiul cucerit de maghiari în secolul X. Originile asiatice ale acestui mod de decorare însă ni se par cele mai veridice.

Celelalte plăcuțe par să aparțină la o altă modă, deoarece acestea nu sunt bande, ci plăcuțe mici, decorate cu creștături în forme concentrice. Restrângerea datării în cazul acestor piese este imposibil de realizat, doar inventarul asociat al mormintelor oferă date mai semnificative. Astfel, socotim că pe baza inventarului de la Gâm-

baș-Măgura-mormântul 10, această variantă de plăcuță poate fi datată în primele două sferturi ale veacului al X-lea, găsind analogii bune cu plăcuțele din plumb de la Tímár-mormântul 8. Plăcuța de la Orăștie se poate data în a doua jumătate a secolului X, pe baza inventarului asociat al mormântului, dar și a cronologiei interne a necropolei.

II. Centura.

II.1. Centura cu aplici.

Centurile decorate cu aplici sunt cunoscute din spațiul Bazinului Transilvaniei de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II – mormântul 15/SVII/1981 și altele, Cluj – str. Pata – mormântul 25, Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 1, Deva Micro 15. Din păcate, aplicile de decorare a centurii sunt publicate doar de la Cluj – str. ZÁPOLYA. Despre celelalte descoperiri avem doar mențiuni sau informații personale nerelevante. Prin urmare, suntem constrânși să ne limităm doar la prezentarea descoperirilor de la Cluj – str. ZÁPOLYA, mormântul 1. În mormântul 1 de la Cluj – str. ZÁPOLYA a fost descoperită o centură decorată cu numai 7 aplici, iar în cazul celorlalte descoperiri doar de la Alba Iulia – Stația de Salvare și de la Deva știm că au fost descoperite „o serie” și respectiv „câteva” aplici.

Despre aspectul formei, tehnicii și al materialului dispunem de informații doar de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 1, aici însă avem o serie de informații. Astfel, aplicile au forme pentagonale, fiind așezate între bazinul și antebrațul defunctului și au fost realizate prin turnare din argint, iar suprafața lor a fost aurită. Ornamentarea constă din linii incizate. Aceste linii șerpuiesc în stil meandric, întruchipând un motiv vegetal. Aplicile sunt de mărimi diferite: patru dintre ele sunt mai înguste, iar alte trei sunt mai late.

Analogii până la identitate ale acestor piese găsim la Sered – necropola I – mormântul 1/58, iar motivele ornamentale ale aplicilor se regăsesc de trei ori pe aplicile de la Kenézlő – necropola II, mormântul 42. Din punct de vedere al formei și într-o mai mică măsură a ornamen-

tației, aplicile de la Cluj se aseamănă tot cu aplicile de la Szolnok–Strázssahalom.

Din punct de vedere cronologic, aplicile de centură din mormântul 1 de la Cluj – str. ZÁPOLYA sunt destul de greu de încadrat. Așa cum menționează Cs. BÁLINT, analogiile acestor aplici le găsim în Ucraina și se leagă de grupul descoperirilor maghiare timpurii.

Problema datării inventarului acestui mormânt este una complicată de prezența unui tip de scăriță (doar RÉVÉSZ a observat această problemă), această scăriță se încadrează în general în cea de-a doua jumătate a secolului al X-lea, în timp ce toate celelalte aplici provin din contexte, care se situează în prima jumătate a aceluiași secol. Datarea propusă de noi ar fi în cel de-al doilea sfert al secolului, și se bazează pe următoarea argumentație:

1. Mormântul respectiv este singura descoperire din spațiul Bazinului Carpatic unde scărița trapezoidală se asociază cu centura decorată cu aplici.

2. Ne aflăm în fața uneia dintre foarte puținele descoperiri, în care scărița trapezoidală se asociază cu sabia.

3. Inventarul celorlalte morminte impune datarea acestui mormânt, dacă nu în primul sfert, cel puțin (dar după părerea noastră sigur) în al doilea sfert al secolului.

4. Analogiile aplicii pledează la fel pentru o datare asemănătoare. Astfel, necropolele de la Kenézlő, Sered, respectiv mormântul de la Szolnok–Strázssahalom cu greu ar putea fi datate la mijlocul sau în a doua jumătate a veacului X.

Astfel, începutul folosirii aplicilor de centură îl concepem la sfârșitul secolului IX, aceste piese continuând a fi purtate până în anii '30–40 ai veacului X. Piesele de la Cluj – str. ZÁPOLYA decorate cu motive vegetale și forme pentagonale ilustrează probabil faza târzie a folosirii acestui tip de aplici.

În ceea ce privește centurile decorate cu aplici din alte necropole din Bazinul Transilvaniei, în lipsa unor datelor concludente nu am putea formula decât ipoteze riscante. Având în vedere că dispunem de unele date referitoare la inventarul acestor morminte, putem accepta re-

zultatele de până acum ale cercetărilor privind cronologia folosirii acestor piese.

Obiceiul de a purta centură a fost cunoscut mai ales în primele două sferturi ale veacului al X-lea, fiind probabil un însemn de rang, și având în vedere unele date interesante despre necropole, la care se adaugă și informații scrise, potrivit cărora centura putea simboliza un statut moștenit. Astfel, mormântul 25 de la Cluj – str. Pata mai conținea sabie, geantă decorată cu aplici, aplici de harnașament, scărițe de șa în formă de pară, zăbală și resturile calului. Mormintele de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II (nu știm câte morminte) atestă obiceiul înmormântării cu cal. La Deva Micro – 15 cunoaștem ritul înmormântării cu cal, vârfuri de săgeți și resturile arcului, motiv pentru care am încadrat în grupa VII a mormintelor cu aplici.

Din aceste date reiese clar că aceste morminte trebuie datate în prima jumătate a secolului X. Excepție fac mormintele de la Deva, deoarece în inventarul lor apare și spada (mormântul 7), care determină coborârea datării necropolei spre mijlocul sau a doua jumătate a veacului. Astfel, putem spune că din acest punct de vedere sincronizarea dintre spațiul transilvănean, și celelalte regiuni ale Bazinului Carpatic se documentează din nou, prin folosirea concomitentă a unei piese, care oferea individului nu numai simbolul rangului său în structura politică a vremii, dar și un aspect estetic extrem de plăcut și de adorat.

II.2.1. Cataramele în formă de liră.

Cataramele în formă de „liră” au beneficiat de o preocupare intensă din partea literaturii de specialitate. Sunt cataramă simple, realizate în tehnica turnării, constând din două verigi ovale, cu secțiune circulară sau ovală. Pe veriga a doua, a cărei bară este dreaptă, observăm două monturi, care ies în relief.

Cataramele în formă de liră au fost folosite mai ales la închiderea centurii, dar au cunoscut și alte funcții, de aceea de cataramă de harnașament, sau la diferite accesorii ale armamentului, precum tolba de săgeți. În cazul unora s-a păstrat cu spinul (Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 1 – una dintre ele, Blandiana A – mormântul 2), dar în alte cazuri

cataramele nici nu au avut probabil spin. În Bazinul Transilvaniei, ca piese de centură, sunt cunoscute din mormintele de la Alba Iulia – str. Brândușel – mormântul 16, Blandiana A – mormântul 2 Cluj – str. Pata – mormântul 25, Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 1. La Blandiana A – mormântul 2, două dintre aceste piese erau folosite drept cataramă de harnașament.

Cataramele în formă de liră, așa cum am amintit, au cunoscut o preocupare specială. Aceste studii ne scutesc de a mai efectua o analiză particulară. Totuși, consider că trebuie să amintesc rezultatele acestor investigații. Acest tip de cataramă apare în Bazinul Carpatic odată cu descălecarea maghiară; înainte cataramă de acest tip nu cunoaștem. Cataramele trebuiesc plasate într-un interval cronologic mult mai larg, deoarece acest tip de cataramă originar din Altai și Siberia occidentală este cunoscut în Bazinul Transilvaniei chiar până în secolul XII. Toate exemplarele din Bazinul Transilvaniei aparțin variantei A, propusă de RÉVÉSZ, care amintește 31 de descoperiri aparținând acestei variante, cu datare largă, până în secolul XI–XII. La materialele strănse mai adaugăm descoperirile de la Magyarhorog–Kónyadomb – mormântul 24 și de la Timișoara–Cioreni.

II.2.2. Cataramele de formă rectangulară.

Cataramele de formă rectangulară sunt cunoscute de la Blandiana B – mormântul 4 și de la Gâmbaş–Măgura – mormântul 3. Varianta de la Blandiana este mai rotunjită, iar cea de la Gâmbaş avea bare drepte. Cronologic, aceste cataramă nu pot fi încadrate într-un context periodic mai restrâns. După cum am văzut, avem foarte puține morminte, care conțin cataramă. Este clar, după părerea noastră, că numărul mic de cataramă cunoscute până la ora actuală este un semn că centura nu a fost prins totdeauna cu cataramă, ci a avut un alt mod de prindere.

III. Armamentul.

III.1. Sabia.

Cea mai importantă armă folosită în lupta corp la corp a fost sabia. Lama săbiilor din seco-

lul X. este ușor curbată, în partea superioară fiind tocită pe o parte, iar în partea inferioară, în ultima treime pe ambele părți ale lamei. Muchia lamei iese din câmpul lamei. Astfel, în cazul unei lovituri greșite lama trasă înapoi poate răni adversarul sau calul acestuia prin partea exterioară ascuțită.

În general, pe rădăcina îngroșată a lamei se montează gardă în formă de barcă, ale cărei capete se înclină spre lamă. Capetele gârzii se termină în butonașe sferice, se aseamănă cu garda spadelor, ori părțile laterale sunt drepte teite. Pe partea de mijloc garda este ornamentată cu o montură în formă de piramidă. De obicei, garda este realizată din fier, bronz, dar sunt cazuri, în care este realizată din argint. Suprafața îi este împodobită cu încrustații de argint sau bronz.

Lama continuă prin mânerul îngust forjat în lamă. Este montat cu două plăci din lemn, pentru mânuirea mai bună a armei. Mânerul și muchia (elmann) sabiei se regăsesc pe același câmp geometric, în consecință sabia se putea folosi nu numai pentru tăietură, dar și pentru împungere.

Pe capătul mânerului se montează butonul de mâner, iar pe ultima parte a mânerului o rozetă în formă de „țepi”, pentru sprijinirea degetelor în luptă. Există și săbii, care în loc de rozetele amintite au „inele de mâner” în formă hexagonală. Trebuie amintit că în aceste cazuri avem în față exemplarele cele mai somptuoase cunoscute din secolul X din spațiul Bazinului Carpatic, fiind vorba de adevărate piese de artă.

Sabia a fost pusă în teacă realizată din două plăci, urmărind linia lamei. La capătul acestor plăci a fost montată buterola din metal prețios.

Sabia s-a legat de centură prin atârna-toare de diferite forme, care se grupează în patru tipuri, fiind realizate din fier, argint, aur, și care sunt fixate pe gura tecii sabiei, respectiv pe partea de mijloc.

Săbiile din Bazinul Transilvaniei sunt cunoscute de la Blandiana B – mormântul 11; Cluj – str. Pata – mormântul 4, 25 și după unele informații încă una sau două săbii; Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 1, 4, 6, 10; Gâmbaș–Măgura – mormântul 1, 5–9?

Din sabia din mormântul 11 de la Blandiana B s-a păstrat doar un fragment al lamei, partea de „elmann”, puternic curbat. Analogia sa se cunoaște de la Beregszász – mormântul 2.

Săbiile din mormântul 4 și 25 de la Cluj – str. Pata au forme asemănătoare cu săbiile din mormintele 6 și 10 de la Cluj – str. ZÁPOLYA, care vor fi prezentate mai târziu. Pe lama sabiei R. R. HEITEL a observat decorație de sârmă din argint.

Din sabia din mormântul 1 de la Cluj – str. ZÁPOLYA s-a păstrat doar mânerul curbat și atârna-toarele. Foarte prost s-a păstrat și sabia din mormântul 4. Astfel, mânerul a fost fragmentat, iar din gardă s-a păstrat doar partea dreaptă. Butonașul se observă clar. Lama este curbată foarte puțin, după I. KOVÁCS „elmann”-ul se observă foarte clar pe lama sabiei. Sabia din mormântul 6 prezintă unele caracteristici interesante. Păstrat în stare foarte bună, mânerul curbat corespunzător beneficiază de un butonaș cilindric de fier. Analogiile se cunosc de la Zemlén (butonul din A), Karos – necr. II/11 (argint), Miskolc-Repülőtér – mormântul 5, Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 6, Tiszavasvári– Aranykerti tábla – mormântul 1, Földeák (fier), Nemesócsa – mormântul 9, Szabadkígyós–Pálliget – mormântul 1 (bronz). Lama este mult mai puternic curbată decât în cazul anterior.

Sabia din mormântul 10 ilustrează aceleași aspecte. Mânerul este curbat, cu garda înclinată spre lamă și cu capetele terminate în butonașe. Lama este la fel de curbată ca în cazul sabiei din mormântul 6. Pe lamă se păstrează urme ale lemnului tecii. Dimensiunile sabiei sunt: lg.: 81 cm.; lg. m.: 7,8 cm.; lg. gr.: 7,6 cm.; lț. am.: 3 cm.; lț. gr.: 1,7 cm.

Sabia din mormântul 1 de la Gâmbaș este diferită de ultimele tipuri. Astfel, mânerul fragmentat nu păstrează arciura menționată, iar elmannul lamei este foarte greu de observat, motiv pentru care HEITEL a încadrat-o în categoria spadelor cu mâner de săbii.

După părerea noastră însă nu putem vorbi de spadă cu mâner de sabie din două motive:

1. Lama spadelor este în general între 4,5–6 cm, iar lama sabiei de la Gâmbaș are 3 cm.

2. ROSKA a observat clar elmannul pe partea inferioară a lamei.

Nu avem nici o informație despre sabia din mormântul 5–9?, nici despre sabia de la Târgu Secuiesc, pe care o includem doar ipotetic în analiza noastră. Pe baza acestor informații în Bazinul Transilvaniei putem distinge trei tipuri de săbii:

Tipul A are mâner și lamă curbată. Acestui tip aparțin săbiile de la Cluj – str. Pata – mormântul 4 și 25, respectiv din mormintele 6 și 10 de la Cluj – str. ZÁPOLYA. Acest tip este cel mai folosit în tot arealul Bazinului Carpatic.

Tipul B are elmann puternic curbat. Cunoaștem o singură descoperire, și anume cea de la Blandiana B – mormântul 11.

Tipul C beneficiază de mâner și lamă foarte puțin și „discret” curbată, această arcuire aproape că nu se observă. Exemplarele acestui tip se cunosc de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 4, respectiv de la Gâmbaș – mormântul 1.

În lipsa informațiilor nu avem posibilitate de încadrare pentru săbiile din mormântul 5–9? de la Gâmbaș, respectiv pentru cel de la Târgu Secuiesc.

Din punct de vedere al tipologiei gărzilor, exemplarele din Bazinul Transilvaniei se încadrează în tipul de gardă cu capete în butoașe, din profil în formă de barcă.

În câteva cuvinte se cuvine tratată și problema datării acestor arme de lovit, despre care avem foarte multe informații scrise. Tipocronologia inventarului asociat al mormintelor, din care cunoaștem săbii, subliniază datarea lor în prima jumătate a secolului X.

Astfel, cea mai timpurie descoperire ni se pare cea din mormântul 10 de la Cluj – str. ZÁPOLYA, în care, pe lângă aplicile presate de costum, este cunoscută și atârnoarea de tolbă de arc de tip foarte arhaic. Analogiile identice ale piesei se găsesc în Orient.

Mormintele 4 și 6 de la Cluj – str. ZÁPOLYA, mormântul 25 de la Cluj – str. Pata se încadrează în primul sfert al secolului X. Ultimul are aplici de harnașament în formă de frunză, de genul cunoscut de la Karos – necr. II/mormântul 29.

Pe de altă parte, mormântul 11 de la Blandiana B, respectiv mormântul 4 de la Cluj – str. Pata și mormântul 1 – Cluj – str. ZÁPOLYA

se încadrează în cel de-al doilea sfert al secolului, pe baza tipocronologiei inventarului (brățară de sârmă cu capete răsucite, scăriță trapezoidală) ca și pe baza elementelor rituale (sicriu).

Astfel, în linii mari mormintele cu săbii se încadrează în cronologia acceptată privind folosirea săbiilor, respectiv punerea lor în morminte în Bazinul Carpatic. Este vorba de primele două sferturi ale secolului X.

Săbiile au fost schimbate cu spade începând cu al doilea sfert al secolului X. Probabil, mai existau detașamente, care utilizau acest tip de armă și în secolul XI, dar folosirea spadei a devenit dominantă.

III.2. Spada.

Celălalt tip de armă folosit în lupta corp la corp este spada. Diferă de sabie atât prin forma sa, cât și din punct de vedere al utilizării sale în consecință.

În cazul spadelor atât mânerul, cât și lama este dreaptă. Lama este ascuțită pe ambele tășuri pe toată lungimea sa, putând fi folosită la despicat, dar deloc pentru împuns.

Descoperirile de spade din Bazinul Transilvaniei sunt cunoscute de la Alba Iulia, Deva – Micro 15 – mormântul 7, Dej, Ernei, Morești, Sfântu Gheorghe–Epreștető. Mai avem o piesă de la o spadă, și anume buterola de la Alba Iulia.

Spada de la Alba Iulia a fost descoperită după unele informații în malul Mureșului și apare în inventarul lui CSERNI din 1905. Publicarea spadei s-a făcut de R. R. HEITEL. Fiind prezentată în mod corespunzător de regretatul cercetător, nu mai reluăm subiectul.

Spadele de la Ernei și Morești, ca și garda de spadă de la Dej sunt de asemenea descoperiri fortuite.

O singură spadă se cunoaște din necropolă, cea de la Deva. Astfel, din mormântul 7 de la Deva, în afară de spadă s-a descris inel de păr, brățară de sârmă, scărițe trapezoidale, mormântul încadrându-se perfect în categoria mormintelor, care au ca inventar spada.

Mult mai greu de interpretat rămâne situația de la Sfântu Gheorghe–Epreștető. Aici, pe lângă resturile calului, vârf de lance, vârf de să-

geți, resturile tolbei a fost descoperită o spadă bizantină. Datarea lui A. KISS ni se pare cea mai veridică: acest tip de spadă este folosit în secolele IX–XI, prin urmare arma aparține ori secolului IX, ori sfârșitului secolului X, ori începutului secolului XI.

A rămas de discutat buterola de la Alba Iulia. Piesa a fost realizată prin turnare, este din bronz, de bună calitate. Marginile superioare au fost decorate pe două registre ce se unesc pe axul median, iar marginile inferioare ale registrelor sunt marcate de câte un șirag „perlat”. Elementul de „coronament”, care suprapune registrele decorative pe axul median s-a rupt din vechi. Partea inferioară a buterolei este decorată cu motiv palmetiform compozit, foarte bine executat, la vârful piesei aflându-se un buton.

Analogiile identice ale buterolei se cunosc de la Beszterec–Gyalaptanya unde apare o spadă de tip S PETERSEN, respectiv inele de păr, verigă de tolbă, vârf de săgeți, scărițe trapezoidale. Aceluiași cerc aparține și buterola din mormântul 33 de la Székesfehérvár–Demkőhegy.

Pe baza tipocronologiei inventarului mormântului de la Beszterec, cât și din punct de vedere a tipocronologiei internaționale a spadei de tip S, buterola de la Alba Iulia poate fi datată pentru a doua jumătate a secolului X.

Fiind un obiect de import, buterola a fost supusă unor discuții lungi privind locul lui de confecționare. Interpretarea este problematică din cauza faptului că elementele de decor de pe buterolă atestă și influențe orientale (motivul palmetiform).

În schimb, sunt cunoscute un număr important de buterole de la coastele baltice spre sud, sud-vest, sud-est, de sorginte scandinavică. Totodată, nu putem neglija nici posibilitatea originii bizantine, având în vedere relațiile bune ale teritoriilor cucerite de maghiari în secolul X cu lumea bizantină, care la rândul ei cunoștea influență varegă.

Astfel, putem spune numai atât că acest tip de buterolă poate fi datat în a doua jumătate a secolului X, în concordanță cu buterolele cu motiv palmetiform din spațiul baltic.

Tipurile de spade din Bazinul Carpatic aparțin diferitelor tipuri de spade PETERSEN. Analiza realizată pe spațiul german de A. GEIBIG a reliefat că există o variantă mult mai mare de spade decât cea cunoscută în vremea lui PETERSEN, ceea ce ar impune trecerea la sistemul tipologic realizat de arheologul german. Totuși, cei mai mulți specialiști folosind până astăzi sistemul lui PETERSEN, suntem nevoiți și noi să utilizăm tipologia veche, urmând să încadrăm descoperirile din Bazinul Transilvaniei în sistemul realizat de arheologul din Neumünster într-un studiu viitor.

Astfel, spadele de la Alba Iulia, respectiv de la Ernei se încadrează în tipul X și se datează în a doua jumătate a secolului X, sau la începutul secolului XI. Pentru acest tip avem numeroase analogii în Bazinul Carpatic.

Spada de la Morești se încadrează în tipul H. Analogiile sale în Bazinul Carpatic sunt cunoscute de la Beregszász, Kajárpéc, Nyíregyháza–Pereshalom, Hajdúdorog, Pécs–Magyarürög (?). Acest tip de spadă se datează mai strict decât cele de tip X, în a doua jumătate a secolului X.

Garda de spadă descoperită la Dej aparține tipului S. Analogiile noastre din Bazinul Carpatic sunt cunoscute de la Beszterec–Gyalaptanya, Székesfehérvár–Demkőhegy, Szob–Kiserdő.

Spada de la Sfântu Gheorghe–Epreștető, așa cum am mai menționat, aparține cercului de spade bizantine descoperite în Bazinul Carpatic. Dacă aparține secolului X (și cu multă șansă), atestă fără îndoială legătura directă cu spațiul bizantin. Spadă bizantină mai este cunoscută de la Kunágota – mormântul 1.

Am lăsat la urmă discuția privind spada de la Deva. Chiar dacă aceasta a fost descoperită în cadrul unei necropole, nepublicarea întregului material a determinat discuții fără rezultat. Astfel, publicația apărută, care discută problema spadei, în afara de unele aprecieri, care leagă acest tip de spadă de analogiile sale din Occident (din punct de vedere al tipologiei), nu numai că nu discută deloc contextul, în care a apărut spada, ci dă informații greșite. Astfel, după K. Z. PINTER mormântul cu spadă a apărut împreună cu un mormânt având în inventar un inel de păr, în

contradicție cu situația reală. Din necropolă cunoaștem încă 6 morminte, cu înmormântare cu cal, resturile tolbei, centura cu aplici, plăselele de os de la arc, inel cu chaton, vârfuri de săgeți.

Mormântul a fost datat de PINTER la începutul secolului XI, presupunându-i o legătură de campania militară a lui Sfântul Ștefan. Singura problemă este că toate mormintele nu pot fi interpretate ca victime ale unei bătălii, deoarece inventarul diferă din punct de vedere tipocronologic, iar indivizii înmormântați nu sunt decât în parte de sex masculin. Avem și femei (2), respectiv un copil înmormântat.

Revenind la problema spadei, este clar că acest tip de spadă aparține veacurilor X–XI. Dar aceasta nu înseamnă că trebuie legată neapărat de secolul XI. Contextul cronologic intern al necropolei, cât și analogiile spadei subliniază această constatare. Astfel, mormântul (2–6?) cu centura cu aplici, plăselele de os de la arc, vârfuri de săgeți, resturile calului pot fi legate cu greu de secolul XI, ca și individul înmormântat cu topor baltag, din mormântul 1.

Nici cronologia spadei nu trebuie restrânsă pentru secolul XI, deoarece unele analogii din spațiul Occidental sunt date la fel în secolul X, ca și numeroase fresce din lumea germană în perioada lui Otto al III-lea.

Din punct de vedere tipologic, PINTER a calificat-o drept o spadă cu buton lenticular, iar HEITEL a încadrat-o în categoria spadelor de tip X. După părerea noastră este o variantă a spadelor de tip X, pe care A. GEIBIG a denumit-o tipul combinat 13 varianta III, și pe care a datat-o în a doua jumătate a secolului X, pentru care avem exemple din Stade, dar și din alte locuri. Analogiile nu intră prin urmare în contradicție cu părerea noastră, spadele de tipul celui de la Deva pot fi date și în secolul X.

Astfel, spada de la Deva, atât pe baza încadrării sale după PETERSEN, respectiv GEIBIG, dar și mai important, din punct de vedere al cronologiei interne a necropolei, aparține secolului X, mai precis celei de-a doua jumătăți a acestuia.

În general, spadele din orizontul funerar maghiar sunt date în a doua jumătate a secolului

X, reprezentând o nouă epocă, în care cavaleria ușoară maghiară devine o cavalerie „intermediară”, adică una echipată cu spade și lănci, de tradiție occidentală, purtând scărițe trapezoidale cu butonașe, dar păstrând arma, care a creat renumele lor în prima parte a secolului: arcul reflex.

III.3. Toporul.

Folosite tot în lupta corp la corp, topoarele sunt cunoscute în descoperirile din Bazinul Transilvaniei de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II–III patru exemplare (câte două exemplare în fiecare necropolă), Alba Iulia – palatul APOR, Cluj – str. Pata – mormântul 15, Deva – mormântul 1, Gâmbaș – mormântul 3 și 5–9?.

Aceste topoare pot fi încadrate în două tipuri:

I. Topoarele-baltag sunt dotate cu două brațe. Primul este reprezentat de lamă în formă triunghiulară, care de la știubei se continuă într-un braț cu secțiune dreptunghiulară, având în cazul variantei a II-a un butonaș romboidal.

Pe baza acestei considerații am încadrat topoarele cunoscute în Bazinul Transilvaniei în două subtipuri:

1. Varianta A, cu braț simplu, cu secțiune dreptunghiulară, este atestată la Alba Iulia (toate exemplarele), Deva.

2. Variantei B îi aparține exemplarul din mormântul 5–9? de la Gâmbaș.

Acest tip de topor este cunoscut de-a lungul secolului al X-lea, dar mai ales în prima jumătate a acestuia. Se cunosc numeroase exemplare, la care noi mai adăugăm exemplarele de la Karos – necropola II–III, respectiv de la Irány–Esbóhalom, Timișoara–Cioreni – mormântul B.

II. Celălalt tip de topor este toporul simplu. Este cunoscut de la Cluj – str. Pata – mormântul 15, Gâmbaș – mormântul 3, Orăștie – m. 19. (Conferința de la Alba Iulia. Mulțumim pentru informații domnilor Karl Zeno PINTER și Ioan ȚIPLIC.)

În contradicție cu alte tipuri de topoare, acesta este imposibil de datat mai exact în interiorul secolului X, de aceea trebuie legat de contextul cronologiei interne a necropolei.

III.4. Lancea.

Lâncile sunt reprezentate de exemplarele de la Ereteghin și Sfântu Gheorghe–Epreștető.

Din punct de vedere tipologic lancea de la Ereteghin se încadrează în categoria „lâncilor normande”. Lama se aseamănă cu forma frunzii, iar știubeiul este la început îngust, după care se lățește. Asemenea lânci sunt cunoscute la Törtel și Budapesta–Dunameder, respectiv un exemplar din Institutul de Arheologie. Se integrează cercului de obiecte de import scandinav sau putea fi imitat.

În cazul exemplarului de la Ereteghin trebuie să menționăm că în inventarul asociat al mormântului cunoaștem și o scăriță trapezoidală cu butonașe, care poate fi datat la sfârșitul secolului X.

Despre exemplarul de la Sfântu Gheorghe–Epreștető nu putem afirma din păcate nimic. După unele considerații, era de fapt suliță.

Trebuie amintită contradicția dintre izvoarele literare și cele arheologice. Astfel, izvoarele literare descriu armata maghiară ca una, care folosea lancea. În schimb, din înmormântări cunoaștem un număr foarte mic de lânci.

Contradicția dintre izvoarele literare și arheologice a fost desființată de L. KOVÁCS. Bazându-se pe o bază documentară de etnologie, etnografie, izvoare scrise, legende, a reușit să demonstreze că această armă nu a ajuns în groapa mormântului deoarece în cadrul ritualului de înmormântare a fost împunsă în pământul gropii. Rămâne însă întrebarea cum interpretăm situațiile, în care a fost depusă totuși în groapă? Astfel de situații sunt și cele din Bazinul Transilvaniei. Neavând bază documentară, deocamdată nu putem răspunde la întrebare.

III.5. Arcul.

Confecționată în mai multe luni (4–5), această armă a fost realizată cu o muncă de o precizie de invidiat. De cele două capete din os au fost legate brațe de arc, în marea majoritate a cazurilor executate din lemn de paltin. Aceste brațe au fost legate și lipite de mâner. Tot de mâner au fost legate și lipite, pe ambele părți ale sale, plăcuțe de os. Pe brațele arcului au fost lipi-

te și tendoanele cerbului, pe partea care viza ținta, iar pe partea opusă plăcuțe de corn, cu clei de pește. Capetele arcului au fost legate tot cu plăcuțe de os, pe care s-au tăiat locuri pentru atârnarea corzii. Odată dezlegată coarda la una din capete, arcul a luat forma de „C” întors. Arcul perioadei descălecării era de cca. 110–120 cm lungime, și putea fi folosit cu precizie la o distanță de 60–70 m.

Din această armă foarte periculoasă rămân de obicei plăcile mânerului și plăselele celor două capete de arc.

Din Bazinul Transilvaniei cunoaștem descoperiri de acest gen de la Alba Iulia (câteva morminte), Cluj – str. Pata (din patru morminte cel puțin), Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 8, Deva Micro 15 – mormântul 2–6?.

Din păcate, doar de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 8 avem informații despre funcția acestor plăsele. Din mormântul reprodus 8 cunoaștem o plăsea de la capătul arcului, fiind în partea inferioară mai lată, având și un loc pentru agățarea coardei. Această parte este fragmentată. Partea superioară a piesei este mai îngustă, fiind rotunjită.

Prezența arcurilor poate fi constatată în mormintele maghiare de-a lungul secolului X, dar în unele regiuni sunt prezente și în secolul XI. Mai puțin însă în Bazinul Transilvaniei.

III.6. Tolba pentru arc încordat.

Forma tolbei urmărește forma arcului încordat. Lățimea piesei este de 20–23 cm la gură, lungimea tolbei este de 60 cm. Astfel, în tolba încăpea probabil jumătatea arcului.

Confecționată din piele, era legată pe partea stângă a luptătorului, cu ajutorul a două curele, una mai lungă, pentru ca arcul să se deplaseze spre spate sau spre față. Prin această poziție nu împiedica mișcarea călărețului.

Din această piesă ne-au rămas doar atârătoarele (de cele mai multe ori), și de foarte puține ori aplicile când aceste tolbe au fost împodobite cu aplici (de câteva ori cu simbolul solar). Mormintele respective sunt cele mai fastuoase din Bazinul Carpatic, iar aceste piese erau însemne de rang.

În cazul nostru, singura piesă care atestă tolba de arc, este cunoscută de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 10. Atârătoarea de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 10 fiind realizată în tehnica turnării, are formă trapezoidală, fiind ajurată pe mijlocul părții superioare. Partea superioară este puțin rotunjită, ajurarea este aproape ovală. Decorul piesei este realizat prin încrustații și gravare, redând forma unor inde. Fără îndoială, avem în față motivul vegetal bine-cunoscut în arta orientală. Nu se observă decorul palmetiform (care apare pe piesele de la Karos).

Analogii de atârătoare de tolbă de arc cunoaștem de la Karos–Eperjesszög – necropola I/mormântul 1, necr. II/mormântul 52, 60, necr. III/mormântul 11, Nesvady – mormântul 2. Nu este sigur: Sárospatak–Baksahomok, Sóshartyán–Murárhegy, Sorokpolány – Berekalja, Szakáld–Mulatódomb, Tiszalök–Kisfástanya, Bezdéd – mormântul 16, Nagymágocs–Mágocs-ér.

Așa cum se vede, resturile tolbei pentru arc încordat sunt cunoscute în regiunile Bazinului Carpatic. Doar două sunt în poziție secundară, celelalte au fost folosite probabil cu acest scop. Le observăm o concentrare în zona Tisei Superioare, dar avem exemplare și din zona Câmpiei Mici (Nesvady), din zona Nógrádului (Sóshartyán–Murahegy), ca și din zona Câmpiei Tisa (Nagymágocs–Mágocs-ér).

Cronologic, aceste exemplare (nu cele folosite în poziție secundară) se datează în primul sfert al secolului.

Piesa de la Cluj – str. ZÁPOLYA nu are analogie în zonele Bazinului Carpatic, cunoaștem analogii în schimb din zonele îndepărtate ale Cernigovului, de la Tabaevka. Această legătură tipologică și tehnică directă cu spațiul oriental ne îngăduie o datare la începutul secolului X. Piesa aceasta este foarte importantă deoarece, ca și alte descoperiri din necropola amintită, ne leagă de stepele orientale, erau confecționate probabil într-un atelier din Orient.

III.7. Tolba de săgeți.

Vârfurile de săgeți au fost ținute în tolbă, care în partea de sus (la gură) avea secțiune semicirculară, iar la fund una ovală sau tot semicir-

culară. În general au fost confecționate din piele sau lemn. Capacul era din scândură, iar gura tolbei a fost încadrat de ambele părți de două plăcuțe de os denumite „gulere”. Capacul și gulerele au fost de multe ori decorate cu aplici. Pe partea de sus a tolbei a fost montată o structură din mai multe bețe fixatoare, care în ultima treime a părții de sus se îngustează și se unește cu bandajul de sus de la gâtul tolbei.

Pe bățul din partea dreapta, în zona gâtului tolbei, a fost formată atârătoare. Bandajul din fier de la fundul tolbei a fost montat pe tolbă prin intermediul cuișoarelor.

Partea laterală a tolbei putea fi probabil deschis, deoarece vârful de săgeți s-ar fi fragmentat în cazul în care ar fi fost depuse în gura tolbei.

Tolba a fost legată de partea dreaptă a călărețului, în poziție înclinată. Tot un rol de atârare aveau și distribuitorii de bronz, cu trei spițe.

Din Bazinul Transilvaniei cunoaștem fragmente de tolbă de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II–III; Blandiana A – mormântul 2; Blandiana B – mormântul 11; Cluj – str. Pata (din 12 morminte, dintr-un mormânt cunoaștem și distribuitorii de curele cu trei spițe); Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 4, 6, 8, 10; Deva Micro 15 – mormântul 2–6?, 7.

La Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II–III au fost sesizate mai multe morminte cu resturile tolbei. Din păcate nu cunoaștem decât mențiuni.

De la Blandiana A – mormântul 2 cunoaștem resturile structurii de fier a tolbei, două bețe fixatoare, care începeau probabil de la gât. Aceste patru obiecte au fost descoperite în zona bazinului, unite două câte două prin nituri la capete, având resturi de lemn și textile putrezite la capete.

De la Blandiana B – mormântul 11 sunt cunoscute bețe fixatoare ale tolbei, precum și atârătoarele. Se pare că bandajul de fier provine de la fundul tolbei. Aceste resturi de tolbă au fost descoperite în zona labei piciorului stâng.

De la Cluj – str. Pata cunoaștem resturi de tolbă din 12 morminte. Într-un mormânt, care a apărut cu prilejul primei săpături (primele 9 morminte) cunoaștem distribuitoare de curele cu trei spițe.

De la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 4 poate fi reconstituită toată tolba. Astfel, resturile acesteia au apărut de la genunchiul stâng până la cot. Bețele tolbei se întind de la genunchi până pe partea superioară a femurului. Puțin mai jos apare atârătoarea în formă triunghiulară, ajurată pe partea superioară, care este rotunjită. În zona femurului a apărut bandajul de fier al părții superioare a tolbei. Tot din zona aceasta provin mai multe cataramae ale tolbei.

Din mormântul 6 al acestei necropole provin resturi de tolba, care apar lângă zona piciorului drept. Partea superioară a tolbei începe din partea de mijloc a femurului, continuând până la capătul tibiei. Foarte interesant că din zona părții stângi a pieptului cunoaștem un băț de fier.

Din mormântul reconstituit 8 cunoaștem alte resturi ale tolbei. Astfel, apar două bețe fixatoare ale tolbei, respectiv bandajul de fier. Câteva cataramae puteau să aparțină tolbei, dar și altor arme, dispărute.

În mormântul 10, pe partea stângă a defunctului, în zona bazinului și a femurului cunoaștem doar fragmente de fier, respectiv de lemn.

De la Deva Micro 15 cunoaștem resturi de tolba din mormântul 2–6?, respectiv 7. Din mormântul 2–6? cunoaștem resturile de fier ale tolbei, bețele fixatoare, iar din mormântul 7 doar un fragment de fier din structura tolbei.

Tolbele sunt cunoscute din morminte de-a lungul secolului al X-lea, și în unele regiuni pot fi surprinse chiar și în secolul XI. În Bazinul Transilvaniei nu le mai putem documenta după încadrarea regiunii în structura regatului ungar.

III.8. Vârfuri de săgeți.

Una din cele mai numeroase piese de armament cunoscute din mormintele secolului X sunt vârfurile de săgeți. Sunt cunoscute aproape din toate necropolele cercetate corespunzător. În Bazinul Transilvaniei insuficiența publicației nu ne îngăduie din păcate să realizăm o tipologie pe tot materialul descoperit. Am încercat să integrăm descoperirile de aici în descoperirile din Bazinul Carpatic.

1. Tipul *deltoid cu vârf de tăiere scurtă* se caracterizează prin muchie triunghiulară scurtă.

Asemenea tipuri de vârfuri de săgeți au fost descoperite la Blandiana B – mormântul 4 (patru exemplare descoperite în zona bazinului), mormântul 11 (un exemplar de acest tip din zona labei piciorului stâng), la Cluj – str. Pata – mormântul 16 (sub umărul stâng) și 20 (la genunchiul stâng) – câte un exemplar, Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 4 (două exemplare) în tolba, care a fost depusă pe partea stângă a defunctului, mormântul 10 (trei exemplare) pe lângă partea stângă a bazinului, în tolba; Deva Micro 15 – mormântul 7 (trei exemplare); Gâmbaș–Măgura – mormântul 1 (un exemplar); Orăștie–Dealul Pemilor X/2 – mormântul 6 (trei exemplare din zona humerusului stâng), mormântul 7 (un exemplar din mâna dreaptă).

O variantă a acestui tip cunoaștem de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 4. Muchia lamei a fost perforată, realizându-se patru orificii, în formă romboidală. Rostul acestora era fără îndoială aceea de prindere a unor materiale inflamante.

2. Celălalt tip este cel *deltoid cu vârf de tăiere lungă*, are muchia triunghiulară lungă, depășind aproape de pedunculul vârfului de săgeată. Exemplare cunoscute din Bazinul Transilvaniei sunt de la Deva Micro 15 – mormântul 7 (un exemplar); Gâmbaș–mormântul 1 (un exemplar din partea stângă a defunctului); Orăștie–Dealul Pemilor X/2 – mormântul 6 (un exemplar din zona humerusului stâng).

3. Al treilea tip este cel *romboidal* unde vârful are formă romboidală, cele două părți ale formelor triunghiulare fiind simetrice. Exemplarele cunoscute din Bazinul Transilvaniei: Blandiana – B – mormântul 2 (un exemplar din groapa mormântului deranjat), mormântul 11 (un exemplar din zona labei piciorului stâng); Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 4 (două exemplare împreună cu alte tipuri din tolba depusă lângă partea stângă a defunctului), mormântul 10 (un vârf de săgeată romboidal, tot în tolba, pe partea stângă a defunctului); Deva Micro 15 – mormântul 2–6? (vârfuri de săgeată romboidale), și 7 (două exemplare); Gâmbaș–Măgura – mormântul 1 (un exemplar din partea stângă a defunctului), mormântul 4 („câteva” exemplare mai sus

de șold), mormântul 5–9? (7 vârfuri de săgeată romboidale pe lângă umărul drept); Orăștie–Dealul Pemilor – mormântul 2 (două exemplare din zona genunchiului drept), mormântul 6 (un exemplar din zona humerusului stâng), mormântul 7 (trei exemplare din mâna dreaptă).

4. Un alt tip de săgeată este cea în formă de *frunză*. Au fost descoperite la Blandiana B – mormântul 15 (un exemplar din zona vârfului labelor picioarelor), Deva Micro – 15 – mormântul 7 (un exemplar), Orăștie–Dealul Pemilor – mormântul 7 (un exemplar din mâna dreaptă).

5. Ultimul tip este cel denumit *coadă de rândunică*. Sunt cunoscute de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 4 (un exemplar împreună cu alte tipuri din tolba depusă lângă partea stângă a defunctului); Deva Micro – 15 – mormântul 2–6? (un exemplar).

La celelalte vârfuri de săgeți, cunoscute din alte descoperiri, din cauza nepublicării materialului nu cunoaștem forma. Acestea sunt: Alba Iulia – str. Brândușel – mormântul 6, Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II–III, Cetea, Cluj – str. Pata, Gâmbaș–mormântul 3, Oiejdea, Poiana Aiudului, Sfântu Gheorghe–Epreșetető.

Din cauza deteriorării, n-am putut stabili tipul vârfului de săgeată din mormintele de la Gâmbaș-1 (un exemplar).

Vârfurile de săgeți din secolul X nu pot fi încadrate cronologic după tipuri. Cele mai multe dintre ele (deltoide, romboidale) apar în descoperirile funerare odată cu secolul X, fiind aduse din Orient. Ritul funerar de depunere a vârfurilor de săgeți nu se sfârșește definitiv cu adoptarea creștinismului, în multe regiuni acest obicei poate fi observat și în secolul XI.

IV. Unelte

IV.1. Cuțitașe. Cuțitașele sunt cunoscute în mai multe morminte din Bazinul Transilvaniei. Sunt realizate din fier având mâner îngust îmbrăcat cu două plăci de lemn, care fiind material perisabil, nu s-a mai păstrat. Cunoaștem și mânerul din os.

La Alba Iulia – str. Brândușel, mormântul 6, cuțitul a fost descoperit în palma mâinii drepte. În mormântul 7 cuțitul a apărut în zona tibiilor, iar în cazul mormântului 17 poziția cuțitașului nu este

menționată. Cuțite s-au mai descoperit la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropolele II–III (nu cunoaștem numărul cuțitașelor). În mormântul 11 de la Blandiana B, fragmente de fier provenind de la cuțit au fost descoperite lângă partea inferioară a coapsei, iar din mormântul 15 în zona bazinului. În necropola de la Cluj – str. Pata un cuțit din fier este cunoscut din mormântul 15 unde a apărut între femure, un altul din mormântul 16 a fost depus în exteriorul femurului stâng, iar în mormântul 19 cuțitul era așezat în mâna stângă. În cazul mormântului 20, cuțitul se afla lângă falangele mâinii drepte, în exteriorul acesteia. Mormântul 7 de la Deva Micro 15 avea ca singură piesă de inventar un cuțit. La Gâmbaș, un cuțitaș a fost descoperit în mormântul 4, în zona șoldului.

Cuțitașele sunt un element de inventar obișnuit al mormintelor feminine din secolul X, ilustrând probabil practicarea anumitor îndeletniciri casnice de către defuncte. Ele continuă să fie depuse și în necropolele din secolul XI.

IV.2. Sule.

În mormintele din Bazinul Carpatic sunt cunoscute sule într-un număr mic, provenind numai din mormintele 4, 10 și 11 de la Gâmbaș–Măgura. În mormântul 4 sula era depusă în zona șoldului (nu se menționează, care dintre ele), în mormântul 10 sula din fier era ținută în mâna stângă, iar în cazul mormântului 11 sula a fost așezată în dreapta craniului.

Sulele pot fi încadrate în două tipuri:

I. Sula din mormântul 4 are forma lungană, în centrul ei nu apare montură.

II. Sulele din mormintele 10 și 11 au partea centrală îngroșată.

Ca și cuțitele, sulele sunt un inventar obișnuit în mormintele de femei, simbolizând probabil activități casnice. Totuși, trebuie precizat faptul că în mormântul 4 de la Gâmbaș defunctul era bărbat (cel puțin după inventar).

IV.3. Gresii.

Gresii sunt cunoscute din mormintele de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II–III, Cluj – str. Pata – mormântul 15 (gresie în zona palmei stângi), Cluj – str. ZÁPOLYA – mor-

mântul 4 (gresia depusă în partea dreaptă a bazinului defunctului, cu vârful în jos), Deva Micro 15, mormântul 7 (gresie rectangulară), Gâmbaş, mormântul 3 (gresia era în zona şoldului). Piese-le erau rectangulare în toate mormintele, cu specificarea că cea de la Gâmbaş este puțin mai lată într-o parte și perforată.

Gresiile depuse în mormintele din secolele X simbolizează probabil, ca și în cazurile anterioare, meseria individuală, de meșteșugar, care avea în rândul populațiilor de stepă un prestigiu social important.

IV.4. Amnare.

Fiind un obiect folosibil în viața cotidiană, amnarul este prezent în foarte multe morminte de bărbați. Amnare sunt cunoscute într-o serie de necropole ale Bazinului Transilvaniei: Alba Iulia – str. Brândușel – mormântul 6 (amnarul a fost descoperit în mâna dreaptă, fiind perforat la capete); Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola III (în patruzeci de morminte); Blandiana B – mormântul 11 (un amnar fragmentat, pe lângă partea dreaptă a gambei superioare); Cluj – str. Pata – mormântul 15 (în zona palmei stângi, cu o piatră ascuțitoare); Cluj – str. Pata – mormântul 20 (sub bazin, pe partea dreaptă); Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 4 (dintre sabia și bazin, împreună cu gresie); Deva Micro 15 – mormântul 7 (un amnar); Gâmbaş – mormântul 4 (un amnar fragmentat).

Aceste amnare aparțin aceluiași tip, în formă de liră. Fiind un obiect extrem de practic în viața cotidiană, apariția lor în morminte (mai ales de bărbat) nu este surprinzătoare.

IV.5. Cremene.

Mormintele cu cremene au fost descoperite la Alba Iulia – str. Brândușel (mormântul 6, cremene în mâna dreaptă), Alba Iulia – Stația de Salvare și Deva Micro 15 – (mormântul 7). Ca și în alte morminte din Bazinul Carpatic, cremenele sunt prezente într-un număr mai mic în morminte, fapt atestat și în cazul descoperirilor din Bazinul Transilvaniei.

IV.6. Brice.

Literatura menționează o singură desco-

perire, și anume cea de la Alba Iulia – Stația de Salvare, fără a se preciza însă dacă piesa provine din necropola II sau III.

V. Piese de harnașament

V.1. Aplici de harnașament.

V.1.1. Aplici de harnașament în morminte de bărbați.

Aplici de harnașament, cu rol de decorare a curelelor harnașamentului, prezente mai ales în mormintele fastuoase ale secolului X, au fost descoperite în Bazinul Transilvaniei în trei locuri: la Alba Iulia – SV Cetății, Cluj – str. Pata, mormântul 25 și Cluj – str. ZÁPOLYA, mormântul 11.

De la Alba Iulia – SV Cetății, o asemenea aplică provine dintr-un mormânt distrus cu prilejul construirii bisericii din secolul XI. Aplica a fost confecționată în tehnica turnării, este cordiformă și concavă, având trei agățători din metal în spate. Are marginile aversului striate, iar centrul încadrat este decorat cu obișnuita semipalmetă, simbol al artei stepelor, realizat în relief plat. Până în prezent nu am reușit să găsim analogii ale acestei aplici. Am putut întâlni mai multe analogii doar pentru decor, menționăm câteva: aplicile de centură de la Kenézlő – necropola II, mormântul 31 și aplicile cu pandantiv de la Szentés–Derékegyházdal – mormântul 4 etc. Din cauza naturii descoperirii funcția sa nu este lămurită, piesa putea să fie atașată și la centură.

La Cluj – str. Pata, mormântul 25 sunt cunoscute aplici de harnașament alături de sabie, centură decorată cu aplici, geantă decorată cu aplici. Avem informații de aplici în formă de frunză, asemănându-se foarte mult cu cele de pe centura de la Karos – necropola II/29. Acest lucru nu este surprinzător, deoarece în mormintele de bărbați aplicile de harnașament de multe ori sunt confundate cu aplicile de pe centură.

Situația este cea mai clară la Cluj – str. ZÁPOLYA, mormântul 11. Deși acest mormânt a fost distrus și jefuit, s-au păstrat totuși câteva aplici de harnașament, pe care le putem încadra în trei tipuri:

1. Prima aplică are formă dreptunghiular neregulată. Din mijloc iese în relief un cerc per-

lat, iar din mijlocul acestui cerc un semidisc. Acest semidisc (mai bine zis un fel de boboc) este încadrat de două benzi. Piesa a fost realizată prin turnare, din argint, și a fost aurită în întregime în afară de revers. Până acum nu cunoaștem nici o analogie pentru această piesă în Bazinul Carpatic, analogiile ne leagă de spațiul oriental, mai ales de zona Minusinsk, unde este cunoscută de-a lungul secolelor VIII–IX.

2. Patru aplici mici găsite în mai multe locuri din mormânt, turnate din bronz, au formă de frunză pentagonală, având pe partea superioară o montură. Câmpul piesei este împărțit în trei, cele două părți de pe partea superioară ies în relief. Ultima piesă are părțile mult scoase în relief, având trei monturi, una în vârful piesei, iar celelalte două pe părțile laterale, la mijloc. Astfel, relieful piesei este împărțit din nou în trei câmpuri. Dintre acestea din urmă, cele două de pe partea superioară au forme sferoidale, iar câmpul inferior este prevăzut cu motiv cordiform. Analogii foarte apropiate se cunosc de la Karos – necropola I/1 (1936) și necropola II/piese găsite pe teritoriul necropolei, Nesvady.

3. Ultima aplică descoperită în mormântul 11 de la Cluj – str. ZÁPOLYA, este cea folosită pe spalata calului. Are două părți: prima placă (aversul) este turnată din bronz, este aurită, are formă de frunză sau chiar de pește. Reversul este tăiat din placă din cupru. Această plăcuță a fost montată pe materialul din argint cu cinci cuișoare. Aversul iese puternic în relief, iar în interior găsim un zurgălău, probabil din motive spirituale. Pe acea parte a piesei, în care a fost depus zurgălăul, se găsesc mai multe forme de bețișoare verticale, care ajung până spre partea inferioară a monturii pentru zurgălău, acesta din urmă fiind încadrat pe partea superioară de o bandă. Acest model de decorare este arhaic, analogii de decor găsim și în perioada avară. Perimetrul piesei este decorat cu linii incizate și aurite în formă de inde, care în partea inferioară se unesc într-o palmetă cu trei frunze. Piesa este de origine orientală (zona bazinului Minusinsk), are analogii în piesele de la Kiev – necropola de la Deșjatinaia, Tabaevka, Cernigov. Asemenea piese sunt cunoscute, într-un număr mai mic, și

de pe teritoriul culturii Saltovo–Maiățk. În Bazinul Carpatic analogii de aplică cu zurgălău se cunosc de la Balatonszemes, Budapest–Farkasrét, Karos – necropola II/mormântul 52, Zemplin și dintr-un loc necunoscut din Ungaria. Foarte important este faptul că aceste descoperiri sunt atribuite toate, atât pe baza analizei tipocronologice a pieselor, cât și cu ajutorul paleoserologiei și antropologiei, primei generații de descălecători. Prin urmare, putem caracteriza aplica drept o piesă adusă în Bazinul Carpatic de prima generație de descălecători. Piesa de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 11 aparține și ea acestui tip.

Aplica cu zurgălău, care decora cureaua de la spalata calului, de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 11, este mult mai arhaică din punct de vedere al decorului pe piesă decât celelalte piese, având cele mai bune analogii în sec. IX, în bazinul Minusinsk. După părerea noastră, piesa în discuție este cea mai veche din seria acestor piese, ajunse de altfel foarte rar în Bazinul Carpatic.

V.1.2. Aplici de harnașament în morminte de femei.

Aplici de pe harnașament sunt cunoscute numai de la Benic. Denumite și aplici în formă de „rozetă”, asemenea piese apar numai în morminte de femei. Ultimele cercetări au scos la iveală 71 de locuri în spațiul Bazinului Carpatic unde s-au făcut descoperiri. Sunt datate în primele două treimi ale secolului X.

V.2. Șaua.

Resturile șei s-au păstrat într-o stare bună în mormântul 2 de la Blandiana A. Este vorba de plăcile arcuite de fier, care îmbrăcau marginea șei de lemn. În mormântul 6 de la Cluj – str. ZÁPOLYA, KOVÁCS I. a observat unele plăci de lemn, dar nu este cunoscut funcția lor exactă.

Din cauza materialului perisabil, din care a fost realizată, șaua s-a păstrat de foarte puține ori în mormintele descălecătorilor, prezența ei fiind totuși indicată de plăcile din metale prețioase, care o decorau.

V.3. Zăbale.

Zăbala constituie o piesă foarte importantă în procesul de dirijare a calului. Cu aceasta, călărețul putea să determine calul la o viteză mai mare sau la o reducere a vitezei de deplasare.

Cunoscute încă din epocile preistorice, zăbalele din Bazinul Transilvaniei se încadrează în trei tipuri:

I. Zăbale de mânji. Termenul, folosit mai ales de arheologia maghiară, desemnează tipul de zăbale cu două verigi la capăt, fiind articulată la mijloc. Astfel, cele două bare au fost curbate și legate unele de altele.

În cazul acestui tip de zăbală am deosebit două subtipuri:

I.a. Zăbală cu verigi la capăt, de dimensiuni mari. Descoperiri de acest gen se cunosc de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 8, 9, Orăștie–Dealul Pemilor – mormântul 7, Târgu Secuiesc.

I.b. Zăbală cu verigi la capăt, de dimensiuni mici sunt cunoscute de la Cluj – str. Pata – mormântul 25, Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 6, 10.

Nu cunoaștem categoria zăbalei de mânz, cunoscute de la Alba Iulia – Stația de Salvare, Cipău, respectiv de la Deva Mică 15 – mormântul 2–6?

Acest tip de zăbală este cunoscut în principal din mormintele secolului X și a fost folosit pe tot parcursul secolului și după în morminte odată cu resturile calului. Tipul este cunoscut mai ales în mormintele de luptători simpli.

II. Zăbale cu psalii. Zăbalele cu psalii sunt articulate la mijloc, ca și în cazul anterior, dar la capătul muștiucului veriga este legată prin intermediul unei psalii, în cazul căreia la mijloc se realizează o montură semicirculară sau rectangulară, legând de psalie veriga, care prin curelele permite călărețului dirijarea calului.

Descoperirile din Bazinul Carpatic sunt cunoscute de la: Alba Iulia – Stația de Salvare – SXXXIII, mormântul 8, respectiv de la Blandiana A – mormântul 2.

III. Zăbale cu muștiuc drept. Principala caracteristică a acestui tip de zăbală este bara (muștiucul) dreaptă, neavând articulație la mij-

loc. Denumită și zăbală „peceneagă”, acest tip de piesă este cunoscut în Bazinul Transilvaniei doar de la Orăștie–Dealul Pemilor – mormântul 6. Analogiile din Bazinul Carpatic, de la Baja și Sárrétudvari–Hizóföld – m. 24 sunt datate în a doua jumătate a secolului X.

Până acum I. DIENES s-a ocupat cel mai intens de problema zăbalelor. Astfel, tipul I și III apar mai ales în mormintele simple de luptători, iar zăbalele de tipul II caracterizează mormintele cu un inventar fastuos. Observațiile lui I. DIENES au fost întărite și de cercetările ultimelor descoperiri, observându-se însă și excepții. Din punct de vedere cronologic, tipul al II-lea poate fi datat mai ales în primele două treimi ale secolului X, iar tipurile I și III sunt folosite în tot parcursul secolului X.

V.4. Scărițele de șa.

Scărițele de șa au ajuns la maghiari prin intermediul avarilor, constituind piese de harnașament cu un rol foarte important: sprijinirea piciorului a determinat o rapiditate mai mare a călărețului, dar și stabilitate. Totodată, pentru stilul de luptă nomad, piesa are o relevanță aparte: în procesul de tragere cu arcul, războinicul se ridică din șa, iar singurul sprijin pentru acesta erau scărițele.

Scărițele care au fost inventate în Coreea, în secolul III, au ajuns într-un timp record să fie folosite de toate populațiile din spațiul eurasiatic.

Formele scărițelor din secolul X sunt extrem de variate în Bazinul Carpatic. O asemenea bogăție caracterizează și scărițele din Bazinul Transilvaniei. Astfel, din necropolele din Bazinul Transilvaniei cunoaștem aproape toate formele de scărițe, care sunt folosite în secolul X.

1. Tipul I. Este denumit „scăriță saltoviană”. Are urechiușă rectangulară, care la gât se unește cu umărul scăriței. Lujerele piesei sunt arcuite, iar talpa nu este rotundă, ci dreaptă. Se cunoaște o singură descoperire din Bazinul Transilvaniei, de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II/SXXXIII/mormântul 1.

Acest tip de scărițe se datează pe baza analizei realizate de L. RÉVÉSZ în prima jumătate a secolului X.

2. Tipul II. Scărița de acest tip are formă de pară, cu urechiușă rectangulară, care este legată de lujerele piesei printr-un gât. În contradicție cu piesa anterioară, scărița de acest tip are bare rotunde, care se unesc cu talpa semirotondă. Aceeași caracteristică apare de foarte multe ori pe scărițele saltoviene. Singura descoperire de acest tip se cunoaște de la Blandiana A – mormântul 2.

Scărițe de acest tip cunoaștem mai ales din descoperirile, care sunt date în prima jumătate a secolului al X-lea.

3. Tipul III. Scărițe de formă ovală-rotundă. Se cunosc două variante:

Varianta A. Are formă aproape rotundă, cu urechiușă dreptunghiulară, care se unește cu umăr fără gât. Descoperiri de acest tip se cunosc de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 6 – o piesă, și poate de la Dârjiu.

Varianta B. De formă ovaloidă, are urechiușă dreptunghiulară sau rectangulară, fără gât, cu bare rotunjite și cu talpă rotundă. Descoperiri cunoaștem de la Cluj – str. Pata – mormântul 25, Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 6 (o piesă), 10.

Aceste variante ale tipului al III-lea sunt folosite în tot cursul secolului X, fiind descoperite alături de piese, care datează în prima jumătate a secolului, dar alături și de altele, care sunt date în a doua jumătate a secolului.

4. Tipul IV. Un exemplar al acestui tip, de formă intermediară, a fost descoperit la Cluj – str. ZÁPOLYA, în mormântul 9. Piesa are urechiușă în formă „de evantai”, care se unește cu umărul prin gât. Umărul nu este tras puternic, ci de formă circulară, cu talpă lată și rotundă, având trei nervuri. Cronologic poate fi datat probabil în prima jumătate a secolului X, pe baza inventarului celorlalte morminte.

5. Tipul V. Scărița cu umere forjate în urechiușă este atestată în mormântul 8 (reconstituit) de la Cluj – str. ZÁPOLYA. Așa cum este și denumit, umărul este forjat în urechiușă, piesa neavând gât, iar în locul unirii lujerelor cu talpa, se îngustează. Lujerele sunt plate, iar talpa este lată de obicei, având trei nervuri.

Aceste scărițe sunt socotite cele mai timpurii din perioada descălecării, fiind cunoscute din descoperiri timpurii ale secolului.

6. Tipul VI (încrustat cu argint). Nu a beneficiat nici până la ora actuală de o denumire tipologică. Are urechiușă trapezoidală, fiind legată fără gât de lujerele, care se îngustează în zona de unire cu talpa. Talpa este lată, având trei nervuri. Din Bazinul Transilvaniei o piesă de acest gen se cunoaște de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 11.

Piesa noastră beneficiază și de o altă caracteristică foarte importantă, și anume de încrustarea lujerelor. Din cupru a fost tăiată o placă, care a fost montată pe scăriță prin ciocănire, după care a fost aurită. Motivele de decor sunt forme de pere, între care s-au ciocănit plăci de argint. Acest decor înconjoară toată suprafața aversului scăriței, de la întâlnirea lujerelor cu talpa. Înainte de ciocănire fierul a fost incizat în mod corespunzător. Altă caracteristică aparte este veriga din argint turnat, care a fost aurit pe suprafață. La aceasta se adaugă și o ornamentare interesantă: linii în zig-zag, iar dedesubt (până la fragmentare) un motiv probabil vegetal, care șerpuie dinamic (din motivul amintit s-a păstrat foarte puțin, din păcate). Reversul piesei nu este decorat.

Piesa noastră își găsește analogii bune cu scărițele de la Beregszász, mormântul 2, dar piesa identică, atât din punct de vedere al tipului, cât și din punct de vedere a decorării, este cea din mormântul de „conducător” de la Rakamaz. O altă scăriță cu un decor și formă apropiată provine din descoperirea fortuită de la Balkány. Aceste analogii subliniază din nou legătura foarte apropiată a comunităților de descălecători din Transilvania cu cele de pe Tisa Superioară.

Cronologic, piesa de la Cluj, atât din punct de vedere al decorului arhaic al verigii, care nu-și găsește analogiile în spațiul Bazinului Carpatic, cât și al cronologiei interne a necropolei, dar potrivit și analogiilor, trebuie datată ca mărturie a primei generații de descălecători.

7. Tipul VII. Scărița în formă trapezoidală. Ultimul tip de scăriță, cu care ne ocupăm, aparține tipului „trapezoidal”. Are urechiușă, care seamănă cu cele cu formă de evantai. Este legată de corpul scăriței printr-un gât, iar umerii sunt puternic pronunțați. Talpa este lată, neexistând nici o urmă de nervuri. Forma sa jus-

tifică denumirea primită în lumea științei. Acest tip de scăriță a beneficiat de o lucrare specială, în care s-a demonstrat pentru aceea vreme că tipul a apărut spre jumătatea secolului, fiind folosit mai ales în a doua jumătate a secolului.

Descoperiri de acest tip de scăriță sunt cunoscute de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 1, Deva Micro 15 – mormântul 7, Ereteghin, Orăștie–Dealul Pemilor – mormântul 7.

Chiar dacă aparțin aceluiași tip, între piesele amintite sunt totuși deosebiri importante. Astfel, principala caracteristică a piesei sunt butonașele în zona dintre marginile laterale și talpă. Acest aspect însă nu este de regăsit pe piesele de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 1, respectiv în mormântul 7 de la Deva Micro 15. În primul caz, chiar dacă are formă trapezoidală, marginile laterale au secțiune rotundă, neavând butonaș în zona de contact cu talpa. Această caracteristică poate fi observată și pe piesa de la Deva, doar că acolo marginile laterale sunt plate și se îngustează în zona de întâlnire dintre lujere și talpă.

Caracteristicile acestor piese seamănă mai degrabă cu tipurile de scărițe din prima jumătate a secolului, și se leagă de scărițele „clasice” trapezoidale doar prin caracteristica lor de formă trapezoidală. Exemplarul de la Ereteghin este una dintre ele, deoarece beneficiază alături de această caracteristică a formei, și de butonașe la capătul marginilor laterale.

Aceste scărițe s-au răspândit mai ales în rândul luptătorilor, în a doua jumătate a secolului X, dar nu putem exclude că acest tip de scăriță ar fi făcut debutul în prima jumătate a secolului X, având în vedere formele unora dintre ele. Pe acestea din urmă le putem socoti mai degrabă intermediare (cele de la Cluj – str. ZÁPOLYA – mormântul 1, Karos – necropola II/mormântul 41, Kunágota – mormântul 1). Cea de la Cluj avea alături în inventar sabia, centura cu aplici, iar cea de la Karos sabia, împreună cu geanta cu aplici. Până atunci, acest tip de piesă a fost datat pentru primul sfert al secolului. Acest caz arată cât de relativă este tipocronologia obiectelor. Trebuie amintit totuși că exemplarul de la Karos nu reproduce din caracteristici decât forma trapezoidală,

putând fi folosit astfel și de călărețul cu armament ușor. După părerea noastră, acest tip de piesă nu este atât de sigur că a început să fie folosit la mijlocul veacului. S-ar putea să fi intrat în folosință deja în al doilea sfert al secolului.

Din Bazinul Transilvaniei exemplarul de la Ereteghin este singurul „clasic”, și poate fi datat la sfârșitul secolului.

V.6. Alte piese de harnașament.

V.6.1. Distribuitorile de curele.

Distribuitorile de curele ocupă un loc important între piesele de harnașament. Asemenea piese sunt cunoscute până acum din mormântul 2 de la Blandiana A, mormântul 11 de la Cluj – str. ZÁPOLYA, respectiv avem unele informații privind mormântul 25 de la Cluj – str. Pata.

V.6.2. Cataramă de chingă. Este cunoscută de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II, Blandiana A – mormântul 2 și Cluj – str. Pata. Din punct de vedere al formei se încadrează în două tipuri:

1. Tipul „D”: este cunoscut de la Alba Iulia – Stația de Salvare SXXXIII, mormântul 8, respectiv de la Blandiana A, mormântul 2.

2. Tipul „oval” este atestat la Alba Iulia – Stația de Salvare SXXXIII, mormântul 8, și Blandiana A – mormântul 2.

Din păcate, tipul cataramii de la Cluj – str. Pata nu se cunoaște.

V.6.3. Capete de curea ale hamului. Sunt cunoscute de la Cluj – str. ZÁPOLYA, mormântul 1. În Bazinul Transilvaniei nu sunt cunoscute din alte descoperiri.

V.6.4. Piese de os (cu funcție necunoscută). Între curelele din mormântul 11 (deranjat) de la Cluj – str. ZÁPOLYA au apărut două piese din os, pe una fiind incizate semne necunoscute. Aceste semne mai apar în Bazinul Carpatic și la Szeghalom, pe o zăbală din os.

Asemenea piese, a căror funcție nu putem decât să presupunem, sunt cunoscute din încă trei locuri din Bazinul Carpatic: Edelény–Borsodi Földvár, Karos–necropola II, mormântul

52 și Piliny–Leshegy, mormântul 4–5. Aceste descoperiri sunt datate în prima jumătate a secolului X, ca și descoperirile de la Cluj – str. ZÁPOLYA.

VI. Ceramica.

Ceramica din Bazinul Transilvaniei poate fi încadrată în două mari grupe tipologice

I. Oale-borcan

II. Vase de tip Cierna–Hajdúsámson.

VII. Oale-borcan. Primul tip de vase este cunoscut printr-un mare număr de variante, dintre care noi le amintim numai pe acelea, care au putut fi înregistrate și consemnate în inventarele funerare ale epocii descălecătorilor maghiari:

1. Oale-borcan cu buza țeșită, umerii puțin pronunțați, cu diametrul fundului apropiat de cel al diametrului gurii. Pe umăr sunt incizate linii în val, iar de la burta vasului în jos se regăsesc șiruri de linii drepte. Exemplele acestei variante provin din următoarele descoperiri: Alba Iulia – str. Brândușel – mormântul 9, Alba Iulia – Stația de Salvare (fără precizarea necropolei II sau III) și Câlnic.

2. Oale-borcan cu buza puțin întoarsă, cu umerii puțin pronunțați, nedecorați au fost descoperite în mormintele 13 și 14 de la Alba Iulia – str. Brândușel.

3. Oale-borcan cu buză groasă, umerii pronunțați și fund lat. Piesa de la Cluj – str. ZÁPOLYA, mormântul 5, are culoare cenușie.

4. Oală-borcan cu profil puternic profilat, cu buza întoarsă spre exterior, având culoare castanie-roșcată. S-a descoperit la Cluj – str. ZÁPOLYA, în mormântul 3.

5. Oale-borcan cu diametrul gurii foarte mare, și cu fundul foarte îngust. Umerii sunt vizibil profilați, s-au descoperit la Alba Iulia – str. Brândușel, mormintele 12 și 16, Alba Iulia – Stația de Salvare (fără precizarea necropolei II sau III).

6. Cu buze întoarse și puternic profilate, cu fund mai lat decât diametrul gurii. Este decorată pe umăr, iar mai jos de burta vasului se observă două șiraguri de benzi, linii orizontale. Descoperire: Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola II–III.

7. Cu buză țeșită, umerii puternic pronunțați, cu fund foarte îngust. Descoperire: Alba Iulia – Stația de Salvare.

8. Cu buză groasă, cu umărul spre burtă destul de puternic pronunțat, cu linii în val pe umăr și cu linii orizontale pe burtă. Descoperire: Alba Iulia – Stația de Salvare.

Tehnica de realizare a acestor oale-borcan a fost cea a roatei semirapide (roata de mână). Au culoare ori cenușie, ori castaniu-roșcată. Culoarea depinde probabil și de arderea piesei.

Cronologic și chorologic specialistului îi este aproape imposibil de a separa diferite variante ale acestui tip. Se întind pe un spațiu uriaș, între spațiul Volgăi în est și spațiul german în vest.

Această problemă se menține și pe linie cronologică. Astfel, după părerea noastră, între diferitele variante nu pot fi trase linii cronologice clare.

VI.II. Vase de tip „Cierna–Hajdúsámson”.

Al doilea tip de ceramică cunoscut din Bazinul Transilvaniei este așa numitul vas de tip „Cierna–Hajdúsámson”, care are un gât lung și drept, și așa-numite „coaste” pe suprafața sa. Gâtul care este unit cu buzele, este urmat de un umăr profilat. Nimeni nu o pune la îndoială originea orientală, central-asiatică a acestui tip. Aceste vase apar în Bazinul Carpatic în secolul X, iar singura descoperire funerară din Bazinul Transilvaniei provine dintr-un mormânt de la Alba Iulia – Stația de Salvare – necropola III, care se datează în a doua jumătate a secolului al X-lea, pe baza cronologiei interne a necropolei.

VII. Alte obiecte în morminte.

VII.1. Resturile de găleată.

Bandajul de fier al găleții de lemn se cunoaște din unele mormintele din necropola de la Cluj – str. Pata.

Obiceiu depunerii găleții, cu scopul de a înlocui ceramica, pentru depozitarea mâncării sau băuturii destinate înhumatului, este cunoscut din perioada avară târzie. Originea acestui obicei rămâne neelucidată în continuare.

Din secolul X resturi de găleți mai sunt cunoscute din mormintele. de la Dolny Peter–Kisrét-dűlő, Halimba–Cseres, Nitra–Zoborhegy,

Székesfehérvár–Demkőhegy, Székesfehérvár–Rádiótelep, Szob–Kiserdő, Szob–Vendelin, Üllő–Ilona út, Veszprém–Sashegyi szőlők, Zemplin.

Obiceul depunerii găteii caracterizează atât mormintele de bărbați (Dolny Peter–Kisrét dűlő, Székesfehérvár–Demkőhegy, Zemplin), cât și cele de femei (Halimba–Cseres, Szob–Kiserdő, Szob–Vendelin). Nu se datează foarte precis, dar probabil nu putem vorbi de practica acestui obicei înainte de primul sfert al secolului.

VII.2. Secera.

Cunoaștem o singură seceră, și anume cea din mormântul 19, din necropola de la Cluj – str. Pata. Piesa de fier este curbată, având la capăt o muchie, din care iese, prelungindu-se, mânerul scurt. Pe acest mâner a mai fost instalat probabil mâner de lemn. Partea interioară are tăiș și spre celălalt capăt se lățește.

Analogii de seceră cunoaștem din întregul spațiu al Bazinului Carpatic, fiind parte a ritualului funerar în tot secolul X, dar apar exemplare și în mormintele secolului XI.

VII.3. Sceptru.

Obiect necunoscut până acum între anticitățile secolului X, a fost descoperit la Blandiana A – mormântul 2. Piesa a fost găsită pe bazin, fiind confecționată din os, are 11,5 cm lungime și lățime de 1,5 cm. Se observă câte trei șanțulețe pe ambele suprafețe, iar la unul din capete este sculptat un animal, care după părerea săpătorului se aseamănă cu un elefant.

După cum am amintit, acest obiect nu este cunoscut până acum în contexte databile secolului X. În lucrarea de față, nu putem încerca realizarea unei analize, mai ales datorită numărului redus de analogii provenite din regiunile orientale. Tocmai din acest motiv, nu putem trage multe concluzii, dar credem că cercetările viitoare vor trebui îndreptate spre lumea Asiei Centrale, sau poate către cultura Saltovo–Maiatk.

VII.4. Astragale.

Astragale sunt cunoscute dintr-un mormânt din necropola de la Alba Iulia – Stația de

Salvare și din mormântul 2 de la Blandiana A, pe lângă temporalul stâng. Din informațiile pe care le avem la dispoziție, astragalele au fost folosite în această perioadă pentru joc.

În secolele VII–X s-au răspândit pe un spațiu uriaș, din Altai până în Bazinul Carpatic. Folosite în joc, astragalele cunosc o răspândire puternică în cursul mijlociu al Volgăi, în Bulgaria de pe Volga. Apar și în antichitatea nomadă din sudul Rusiei și la Dunărea de Jos, în secolele IX–XI.

În Bazinul Carpatic apar în secolul X, și pot fi legate de apariția maghiarilor în zonă. Astragalele din mormântul 2 de la Blandiana A se încadrează în acest cerc.

Analogiile din mormintele Bazinului Carpatic sunt cele de la Belgrad–Port, Csongrád–Felgyő – mormântul 37 și o descoperire fortuită din 1956, Deszk-I. Olajkút, Majs – mormântul 215, 291, 752, Nagytarcsa–Homokbánya – mormântul 9, Sárbogárd–Trinkertanya – mormântul 43, Velemszentvid – mormântul 1.

Astragale sunt cunoscute și din așezările arpadiene timpurii. Jocurile cu astragale s-au menținut și în epoca medievală, iar ca jocuri de copii sunt cunoscute până în zilele noastre.

VII.5. Gemma.

Gemă cunoaștem din mormântul 2 de la Blandiana A, fiind descoperită pe lângă mandibulă. Gema este de formă ovală, este lucrată dintr-o piatră semiprețioasă de culoare roșie (carneol). Este reprezentată Victoria încoronând un împărat. După părerea săpătorului, gema este de origine romană, din sec. II–III.

O gemă a mai fost descoperită și în mormântul 56 din necropola II de la Karos, aceasta aparține primei generații de descălecători maghiari.

Aceste piese au ajuns probabil în mâna indivizilor de la Blandiana sau Karos, în împrejurări necunoscute (campaniile din Italia?), fiind purtate ca amulete sau ca decorații.

VII.6. Tub din tablă.

Un tub din tablă de argint de proastă calitate a fost descoperit între labele piciorului defunctului din mormântul 2 de la Blandiana A. Nu

cunoaștem destinația piesei și nici analogiile sale din Bazinul Carpatic.

VII.7. Inel de foiță metalică, cu trei orificii. Un inel de foiță metalică, din argint de calitate proastă, a fost descoperit între humerusul stâng și coastele defunctului din mormântul 2 de la Blandiana A. Piesa este prevăzută cu trei orificii, în două dintre ele mai păstrându-se nituri fine de metal, cu urme de lemn între ele. Nu cunoaștem destinația piesei și nici analogiile sale din Bazinul Carpatic.

Bibliografie

1. ANGHIEL, Gh.; CIUGUDEANU, H. (1987): **Cimitirul feudal-timpuriu de la Blandiana (j. Alba), Apulum, XXIV**, 179–196.
2. BAKAY K. (1965): **Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéseihöz (Archäologische Studien zu Fragen der ungarischen Staatsgründung), DuDolgozatok**, 1.
3. BAKAY, K. (1965–66): **Gräberfelder aus den 10–11. Jahrhunderten in der Umgebung von Székesfehérvár und die Frage des fürstlichen Residenz I., Alba Regia**, 6–7, 43–88.
4. BAKAY, K. (1967): **Archäologische Studien zur Frage des ungarischen Staatsgründung. Angaben zur Organisation des fürstlichen Heeres, Acta Arch. Hung.**, 19, 105–173.
5. BAKAY, K. (1967–68): **Gräberfelder aus den 10–11. Jahrhunderten in der Umgebung von Székesfehérvár und die Frage des fürstlichen Residenz II., Alba Regia**, 8–9, 57–84.
6. BAKAY K. (1978): **Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén (Gräberfelder an der Eipel aus der Zeit der Ungarischen Landnahme und Staatsgründung). St. Comit.**, 6.
7. BÁLINT, Cs. (1988): **Die Archäologie der Steppe**. Wien–Köln.
8. BÁLINT, Cs. (1991): **Südungarn im 10. Jahrhundert, Studia Arch.**, Bp.
9. BELENIZKI, A. M. (1980): **Die Kunst der Sogden**. Leipzig.
10. BLÁJAN, M.; POPA, AI. (1983): **Cercetările arheologice de la Alba Iulia – „Stația de Salvare” (Recherches Archéologiques a Alba Iulia – „Stația de Salvare”), M.C.A.**, 15, 375–380.
11. BODROGI J. (1913): **Alsófehér megyei honfoglaláskori leletek**. In: **Az Erdélyi Múzeum-Egyesület hetedik vándorgyűlésének emlékkönyve**, Kolozsvár, 16–29.
12. BÓNA I. (1971): **Honfoglalás kori magyar sír Dunaújvárosban. (Une tombe de l'époque de la Conquete Hongrois à Dunaújváros)**, *Arch. Ért.*, 98, 170–175.
13. BÓNA I. (1988): **A honfoglaló magyarok az Erdélyi-medencében**. In: **Erdély története**, I, 194–237.
14. BUDINSKY-KRICKA, V.; FETTICH, N. (1973): **Das altungarische Fürstengrab von Zemplin**. *Arch. Slov. Fontes*, 2.
15. CHIDIOȘAN, N. (1965): **Mormântul din perioada feudalismului de la Galoșpetreu (Raion Marghita). (Das Grab von Galoșpetreu (Raion Marghita) aus der frühfeudalen Zeit, Studii și Comunicări**, 12, 237–243.
16. CIUGUDEANU, H. (1996): **Anul 1000 la Alba Iulia. Între arheologie și istorie. Catalogul expoziției. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia**. Alba Iulia.
17. CSALLÁNY, D. (1959): **Ungarische Zierscheiben aus dem X. Jahrhundert**. *Acta Arch. Hung.*, 10, 281–325.
18. CSALLÁNY, D. (1970): **Weiblicher Haarschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken**, *Acta Arch. Hung.*, 22, 261–299.
19. CSALLÁNY G. (1941): **Újabb honfoglaláskori leletek Szentes környékéről**. *Fol. Arch.*, 3–4, 1941, 182–192.
20. DARNAY K. (1905): **Szeghalmi ásátásokról**, *Arch. Ért.*, 25, 1905, 69–70.
21. DRĂMBĂREAN, M.; RODEAN, N.; GLIGOR, A.; MOGA, V.; ANGHIEL, D. (1998): **O nouă necropolă medieval-timpurie descoperită la Alba Iulia**. *Apulum*, 35, 187–210.
22. DIENES I. (1960): **Honfoglaló magyarok sírjai Nagykőrösön. (Gräber der landnehmenden Ungarn in Nagykőrös.)**, *Arch. Ért.*, 87, 177–187.
23. DIENES I. (1965): **A honfoglaló magyarok. (Die landnehmenden Ungarn)**. In: **Orosháza története**. Coord.: NAGY Gy., Orosháza, 136–174.
24. DIENES I. (1966): **A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága (Quelques enseignements tirés de l'harnachement de Hongrois Conquérrants)**, *Arch. Ért.*, 93, 208–232.
25. DIENES I. (1973): **Honfoglalás kori veretes tarsoly Budapest–Farkasrétről. (Beschlagverzierte landnahmezeitliche Tasche vom Budapest–Farkasrét)**, *Fol. Arch.*, 24, 177–217.
26. DOMBAY J. (1961): **Árpád-kori temetők Baranyában II. (Friedhöfe aus der Árpádenzeit im Komitat Baranya II)**, *JPMÉ*, 6, 1960, 69–84.
27. FETTICH, N. (1931): **Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. (Angaben zur Archäologie der ungarischen Landnahmezeit)**, *Arch. Ért.*, 45, 48–112.
28. FETTICH, N. (1937): **A honfoglaló magyarság fémművészete. (Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn.)** *Arch. Hung.*, 21.
29. FODOR I. (1975): **Verecke híres útján. A magyar nép őstörténete és a magyar honfoglalás**. Budapest.
30. FODOR I. (1985): **Honfoglalás kori temető Sándorfalván**. *AA - Szeg. Suppl.*, 5, 17–33.
31. GÁLL E. (1999): **A honfoglaló magyarság rangrégtegződése. Rangjelző tárgyak a honfoglaló magyar sírokban. (Rank-denoting Objects and the Structuring of the Hungarian Society of the Conquest-period)**, *Acta (Siculica)*, 1999/1, 191–216.

32. GÁLL, E. (2000): **Contribuții privind elaborarea sistemului de evoluție cronologică a descoperirilor funerare din secolul X în Bazinul Transilvaniei (Chronologische Beiträge zu den Bestattungssitten des 10. Jahrhunderts aus dem siebenbürgischen Becken.)**, *Eph. Nap.*, 2000 (sub tipar).
33. GEIBIG, A. (1991): **Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter. Eine Analyse des Fundmaterials vom ausgehenden 8. bis zum 12. Jahrhundert aus Sammlungen der Bundesrepublik Deutschland.** Neumünster.
34. GIESLER, J. (1981): **Untersuchungen zur Chronologie der Bjelo-Brdo. (Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken)**, *Prähistorische Zeitschrift*, 56, 3–181.
35. HAMPEL J. (1900): **A honfoglalás kor hazai emlékei.** In: PAULER, Gy.; SZILÁGYI, S., **A magyar honfoglalás kútfeje.** Bp., 590–826.
36. HAMPEL, J. (1905): **Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn.** I–III., Braunschweig.
37. HAMPEL J. (1907): **Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről.** Bp.
38. HARHOIU, R. (1972): **O cataramă în formă de liră descoperită de la Târgșor (Eine leierförmige Schnalle aus Târgșor)**, *SCIV*, 23, 2, 417–425.
39. HEITEL, R. R. (1986): **Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968–1977).** II. **Piese de metal.** *SCIV*, 37, 1986, 3, 233–249.
40. HEITEL, R. R. (1991): **Un vârf de lance din colecția Institutului de Arheologie (București) (Eine Speerspitze aus der Sammlung der Archäologische Institut aus Bukarest)**, *SCIVA*, 42, 3–4, 245–248.
41. HEITEL, R. R. (1994–95): **Die Archäologie der ersten und zweiten Phase der Eindringens der Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien.** *Dacia*, 38–39, 389–439.
42. HERPEY Á. (1896): **A gombási népvándorláskori sírokról.** *Arch. Ért.*, 16, 426–430.
43. HORED, K. (1941–43): **Funde der Völkerwanderungszeit aus Siebenbürgen.** *AISC*, 172–173.
44. HORED, K. (1951): **Ceramică slavă din Transilvania.** *SCIV*, 2, 2, 189–233.
45. HORED, K. (1958): **Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens.** București.
46. HORED, K. (1966): **Die Ansiedlung von Blandiana, Rayon Orăștie, am Ausgang des ersten Jahrtausends u.Z.** *Dacia*, 10, 261–289.
47. HORED, K. (1967): **Zum Fundort des Schwertes aus Morești.** *AMN*, 4, 509–510.
48. HORED, K. (1986): **Siebenbürgen im Frühmittelalter.** Bonn.
49. HRUBY, V. (1955): **Staré Mešto. Velkomoravské pohrebiste „Na valách“.** Praga.
50. ISTVÁNOVITS, E. (1996): **Begränisplatz aus dem 10–11. Jhr. auf dem Hügel von Irány-Esbóhalom.** In: **A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei.** Miskolc, 25–47.
51. JÓSA A. (1895): **A tarczali sírleletről.** *Arch. Ért.*, 15, 75–76.
52. JÓSA A. (1896): **A bezdédi honfoglalás kori temető.** *Arch. Ért.*, 16, 385–412.
53. JÓSA A. (1914): **Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban.** *Arch. Ért.*, 34, 303–340.
54. K.K. (1996): **A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.** Szerk.: FODOR István, Budapest.
55. KALICZ N. (1957): **A HERMAN Ottó Múzeum ásátásai és leletei 1957-ben.** *HOMÉ*, 1, 166–169.
56. KALOUSEK, Fr. (1971): **Breclav–Pohansko. Velkomoravské Pohrebiste u Kostela (Großmährische Gräberfeld), I.** Brno.
57. KARGER, M. K. (1958): **Drevnij Kiev I–II.** Moscova–Leningrad.
58. KIRPICSNYIKOV, A. N. (1966): **Drevnyeruszkoje oruzsie.** I–II, Moszkva.
59. KISS A. (1983): **Baranya megye X–XI. századi sírleletei. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek a leletanyaga.** I. Bp.
60. KISS, A. (1985): **Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert.** In: **Die Bayern und ihre Nachbarn. Österreichisches Akademie der Wissenschaften.** Wien, 218–380.
61. KISS, A. (1987): **Beigaben von zwei Frauengräbern der ungarischen Landnahmezeit (Almásfüzöt, Bogyi).** *Alba Regia*, 23, 127–136.
62. KISS, Á.; BARTHA, A. (1970): **Graves from the Age of the Hungarian Conquest at Bana.** *Acta Arch. Hung.*, 22, 219–260.
63. KISS G. (2000): **Vas megye X–XII. századi sír- és kincsleletei. Magyarország honfoglalás kori és kora-Árpád-kori sírleletei 2., Szombathely.**
64. KISS L. (1933–34): **Honfoglalás kori leletek a JÓSA Múzeumban.** *Dolgozatok*, 9–10, 215–220.
65. KISS L. (1938a): **A geszterédi honfoglalás kori sírlelet. (Der altungarische Grabfund von Geszteréd)**, *Arch. Hung.*, 24.
66. KISS L. (1938b): **A Beszterec-gyalaptanyai honfoglaláskori sírlelet (Ein Grabfund aus der Landnahmezeit in Beszterec)**, *Dolgozatok-Sz.*, 14, 201–205.
67. KOVÁCS I. (1942): **A kolozsvári ZÁPOLYA utcai magyar honfoglalás kori temető. (Der landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvár – ZÁPOLYA Gasse).** *Közl.*, 2, 85–118.
68. KOVÁCS L. (1971): **A honfoglaló magyarok lándzsái és lándzsás temetkezésük (Die Lanzen der Landnehmenden Ungarn und ihre Lanzenbestattung)**, *Alba Regia*, 11, 81–108.
69. KOVÁCS L. (1986b): **Über einige Steigbügeltypen der Landnahmezeit.** *Acta Arch. Hung.*, 38, 195–225.
70. KOVÁCS L. (1988): **A tímári (Szabolcs-Szathmár) honfoglalás kori temetőmaradványok. (Landnahmezeitliche Gräberfeldreste von Tímár, Szabolcs-Szathmár).** *Comm. Arch. Hung.*, 125–158.

71. KOVÁCS L. (1990): Szablya-kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar srook keltezéséhez. (Säbel-Schwert waffenwechsel. Zur Datierung der ungarischen Gräber mit zweischneidigen Schwertern im 10–11. Jh.), *Arch. Ért.*, 117, 39–49.
72. KOVÁCS L. (1991–92): A MÓRA Ferenc Múzeum néhány régi honfoglalás kori leletanyagáról: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé (Csóka). (Zu einigen Alten Landnahmezeitlichen Fundmaterialien des MÓRA Ferenc Museums: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé (Csóka)). *MFME*, 1, 37–74.
73. KOVÁCS L. (1992): Honfoglaló magyar leletek a Kajárpéc-gyüri kavicsbányában. *Comm. Arch. Hung.*, 159–171.
74. KOVÁCS L. (1994): Das früharpádenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs. *VAH*, VI, Bp.
75. KOVÁCS L. (1994–95): A Kárpát-medence kétélű kardjai a X. század második feléből. (Adattár. (Die zweischneidigen Schwerter des Karpatenbeckens im 2. Hälfte des 10. Jhs. (Katalog), *Comm. Arch. Hung.*, 153–189.
76. KÖLTŐ L. (1990): Tanulmányok Balatonszemes múltjáról és jelenéről. Balatonszemes, 85–101.
77. KRALOVÁNSZKY A. (1955): Régészeti adatok Szentes kömlyének településtörténetéhez. (Archäologische Angaben zur Siedlungsgeschichte der Umgebung von Szentes), *Rég. Füz.*, 1:5.
78. KRALOVÁNSZKY A. (1960): A papi honfoglaláskori temető. *JAMÉ*, 3, 27–34.
79. KÜRTI B. (1978–79): Honfoglalás kori magyar temető Szeged–Algyőn. (Előzetes beszámoló.) (Ein ungarisches Gräberfeld aus der Landnahmezeit in Szeged–Algyő). *MFME*, 323–345.
80. LÁSZLÓ Gy. (1943a): A honfoglaló magyarság művészete Erdélyben. Cluj.
81. LÁSZLÓ Gy. (1945): Ősvallásunk nyomai egy szamosháti kocsistörténetben. Kolozsvár, 1945.
82. LEHÓCZKY T. (1892): Adatok hazánk archaeológiájához, különös tekintettel Bereg megyére és környékére. Munkács.
83. MADARAS L. (1985): Az Éhhalom titka. *Él. Tud.*, 1985/10, 304–305.
84. Marosi A. (1920–22): Székesfehérvár honfoglalás kori temetői (Landnahmezeitliche Gräberfelder von Székesfehérvár). *Arch. Ért.*, 39, 25–41.
85. MAVRODINOV, N. (1943): Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklós. *Arch. Hung.*, 29, 1943, Bp.
86. MESTERHÁZY K. (1980): Nemzeti szervezete és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Bp.
87. MESTERHÁZY K. (1989–90): Felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje. *EMÉ*, 25–26, 235–274.
88. MESTERHÁZY K. (1991): Bizánci és balkáni tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. (Gegenstände byzantinischen und balkanischen Ursprunges in den ungarischen Gräberfeldern des 10–11. Jh.) II., *Fol. Arch.*, 42, 145–177.
89. MESTERHÁZY K. (1993): Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi kereskedelméhez. *Századok*, 127, 3–4, 450–468.
90. MESTERHÁZY K. (1994): Az úgynevezett tokaji kincs revíziója. *Fol. Arch.*, 43, 193–242.
91. MÓRA F. (1926): Lovassírok Kunagótán. *Dolg.*, 2, 123–135.
92. MÜLLER, R. (1975): Die Datierung der mittelalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn (Beiträge zur Entwicklung der Agrotechnik des mittelalterlichen Ungarns). *Acta Arch. Hung.*, 27, 59–112.
93. MÜLLER-WILLE, M. (1972): Das wikingerzeitliche Gräberfeld von Thumby Bienebek (Kr. Rensburg-Eckernförde). Neumünster, 1976.
94. NAGY G. (1906): Karoling kori kard. *Arch. Ért.*, 26, 129–135.
95. NAGY G. (1913): Erdély a honfoglaláskor idejében a régészeti leletek világánál. *Arch. Ért.*, 33, 268–275.
96. NEMESKÉRI J. (1943): Árpád-kori magyar néptörténeti ásatás Sorokpolányban. *Dunántúli Szemle*, 1943/7.
97. NIEDERLE, L. (1931): Rukovet slovanské arheologie. Praga.
98. OAKESHOTT, R. E. (1964): The Sword in the Age of Chivalry. Orlov R. S., London
99. OAKESHOTT, R. E. (1984): Sredneprovskaja tradicija hudozestvennoj metaloobrabotki v X–XI. vv. In: *Kultura i iskustvo srednevekovogo goroda*. Moscova, 32–52.
100. PAULSENN P. (1933): Magyarországi viking leletek az észak- és nyugateurópai kultúrtörténet megvilágításában. *Arch. Hung.*, XII, Budapest.
101. PETERSEN, J. (1919): Die norske Vikingsverd, Kristiania.
102. PINTER, K. Z. (1994–96): Spada medievală din mormântul de călăreț de la Deva. Considerații tipologice cronologice. (Das mittelalterliche Schwert aus dem Reitergrab in Diemrich Deva). *Sargetia*, 235–245.
103. PINTER, K. Z.; LUCA, S. A. (1995): Necropola medievală-timpurie de la Orăștie-Dealul Pemilor. *Punctul X2/1992–93*. *Corviniana*, 17–44.
104. PLETNYOVA, S. A. (1981): Saltovo-majakskaja kultura. In: *Stepi Vvrazii v epohu srednevekov'ja*. Coord.: PLETNYOVA, S. A., Moscova, 62–75.
105. Pohl, W. (1988): Die Awaren: Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567–822. n. Chr. München.
106. PÓSTA B. (1896): A történelmi magyar pogánykori leletről. *Arch. Ért.*, 16, 30–33.
107. RĂDULESCU, A.; GÁLL, E. (2001): Ein landnahmezeitlichen Gräberfeld in Temesvár (Timișoara)–Csóka erdő (Romania). *Acta Arch. Hung.*, 2001 (sub tipar).
108. REIHOLOCOVÁ, M. (1995): Pohrebisko v Čakajovciach (9–12. storočie), Nitra.

109. RÉVÉSZ L. (1996a): A karosi honfoglaláskori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert). Miskolc.
110. RÉVÉSZ L. (1996b): Honfoglalás kori temető Szentés-Borbásföldön SZABÓ János Győző ásátása nyomán. (Ein landnahmezeitlichen Gräberfeld in Szentés-Borbásföld nach der Ausgrabung von János Győző SZABÓ). *MFME-Studia Arch.*, 2, 299–336.
111. RÉVÉSZ L. (1997): Honfoglalás kori női sír Békéscsaba–Erzsébethelyen (Ein landnahmezeitlichen Frauengrab in Békéscsaba–Erzsébethely). *MFME-Studia Arch.*, 3, 169–195.
112. RÉVÉSZ L. (1999): Honfoglalás kori temető Tengőd–Hékkúpusztán. (Friedhof aus der zeit der Landnahme in Tengőd–Hékkúpuszta). *HOMÉ*, 37, 267–299.
113. ROSKA M. (1936): A honfoglalás és Erdély. In: *A történeti Erdély*. Coord.: ASZTALOS M., Bp., 162–173.
114. RUTTKAY, A. (1976): Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. *Slov. Arch.*, II:24, 245–395.
115. SAVA, E. (1996): Necropola tumulară Bălăbani II, *Arh. Mold.*, 19, 191–221.
116. CS. SEBESTYÉN K. (1932): „A sagittis Hungarorum”. A magyarok fja és nyila. *Dolg. Szeg.*, 8, 167–255.
117. STANOJEV, N. (1989): Nekropole X–XV. veka u Voivodinu, Novi Sad.
118. SZABÓ J. Gy. (1978–79): Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV. A sírok relatív és abszolút kronológiája. A temető jellege. (Árpádenzeitliche Siedlung und Friedhof in der Gemarkung von Sarud. IV.). *EMÉ*, 16–17, 45–136.
119. SZABÓ J. Gy. (1980): Das silberne Taschenblech von Túrkeve–Ecsegpsuzta. *Acta Arch. Hung.*, 32, 271–293.
120. SZÉKELY Z. (1945): Adatok a Székelyföld népvándorlás korához. Sfântu Gheorghe.
121. SZÉLL M. (1941): XI. századi temető Szentés környékén. (Les cimetières du XIème siècle aux environs de Szentés). *Fol. Arch.*, 3–4, 231–255, 256–265.
122. SZÓKE B. (1941): Honfoglalás kori magyar sírok Naszvadon. (Gräber der ungarischen Landnahmezeit in Naszvad). *Fol. Arch.*, 3–4, 214–224.
123. SZÓKE B. (1954): Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez. (Angaben zur Geschichte der kleinen Tiefebene im 9. und 10. Jh.). *Arch. Ért.*, 81, 119–136.
124. SZÓKE B. (1962): A honfoglalás és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. *Rég. Tan.*, 1, Bp.
125. TÁNASE, D.; GÁLL, E. (1999): Piese de podoabă din secolele X–XI, descoperite la Beba Veche (jud. Timiș), *Banatica* - serie nouă, VII (sub típar).
126. TÉGLÁS I. (1910): Torda-Tündérhegy. *Arch. Ért.*, 125–126.
127. TOCIK, A. (1968): Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. *A. Sl. Cat.*, 3.
128. TÖRÖK Gy. (1956): A szobi Vendelin-földek X–XI. századi temetője. (Le cimetiére des Xe et XIe siècle des terres „Vendelin” de Szob). *Fol. Arch.*, 8, 129–136.
129. TÖRÖK Gy. (1962): Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhunderten. *Arch. Hung.*, XXXIX.
130. K. VÉGH K. (1970): Honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban. (Landnahme- und frühárpádenzeitliche Grabfunde im Miskolcser Museum). *HOMÉ*, 9, 79–92.
131. VLASSA, N. (1965): Sabia feudală de la Ernei. *AMN*, 2, 669–671.
132. VLASSA, N. (1967): Tot despre locul de descoperire a sabiei „de la Morești”. *AMN*, 4, 511–512.
133. WHITFIELD, R.; YOUNG-SOOK, P. (1986): Korean art treasures. Seoul.
134. WITLJANOW, St. (1990): Ein vergoldetes Silbermedallion aus Preslaw. *Acta Arch. Hung.*, 42, 195–204.
135. WOLF, M. (1992): Elfőzetes jelentés a borsodi földvár ásátásáról. (Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung der Erdburg von Borsod). *JAMÉ*, 30–32, 387–436.
136. WOSINSZKY, M. (1896): Tolnavarmegye az őskortól a honfoglalásig. (Komitat Tolna von der Urzeit bis zur Landnahme). I–II, Bp.

(Numele de familie au fost evidențiate prin majuscule din considerente de redactare. **Red.**)

Az Erdélyi-medence 10. századi temetkezésmellékleteinek tipológiája

(A tipológiáról)

Az Erdélyi-medence 10. századi anyagi műveltségére vonatkozó ismereteink hiányosak. A régészeti adatok rendszerezése nélkül nem alkothatunk helyes képet a 10. századi magyar honfoglalásnak a térségre nézve olyannyira jelentős eseményéről sem. Historicizáló szemlélet nem elégítheti ki a régészet igényeit. Tipológiánk egy rendszeres közelítés alapozását célozza.

Tipology of Pieces of the Funeral Inventory in the 10th Century from the Transylvanian Basin

(About the tipology)

Our knowledge concerning the material culture from the Transylvanian Basin, the 10th century, are incomplete for the time being. We cannot have a correct view on the vast phenomenon of the 10th century of Central Europe without systematizing the archaeological data. This phenomenon touched the region discussed as well. This is the Hungarian conquest whose impulse is felt in the Transylvanian region, too. The „historical” discussions don't satisfy the needs of archaeology. The tipology tries to found a systematic approach in this way.

Descoperirile	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U
V	W	X	Y							
Blandiana B 11		+	+							+
+				+			+			
Gâmbaş – m. 2			+	+					+	
Cluj – Farkas					+					
Cluj – Pata – m. 19							+		+	+
								+		
Blandiana B 1							+			
+					+					
Blandiana B 15										+
Blandiana B 14							+			
Blandiana B 13										
Blandiana B 5									+	
Orăștie – m. 4							+			
Orăștie – m. 4									+	
+	+				+					
Orăștie – m. 4								+	+	
+		+			+		+	+		
Orăștie – m. 4									+	+
			+							
Alba Iulia str. Z 1–3 m.		+	+							
Alba Iulia str. Z 1–3 m.										
		+	+							
Câlnic										
+	+									
Alba Iulia – St. S.										

Legendă: A. Sabie; B. Brățări de bandă cu capete răsucite; C. Aplici cu motiv ornitomorf; D. Brățări cu capete în formă de butonaș; E. Aplică de cămașă, circulară; F. Seceră; G. Cercei de tip ciorchine, în tehnica granulării; H. Inel digital de sârmă, deschis; I. Inele de tâmplă; J. Tolbă; K. Inel cu chaton; L. Scărițe trapezoidale; M. Zăbală; N. Amnar; O. Inel cu chaton; P. Brățară împletită; Q. Săgeată; R. Perle; S. Cuțitaș; T. Spadă; U. Inel digital cu secțiune circulară, închis; V. Butoane; W. Vas ceramic; X. Brățară cu capete de animale; Y. Scărițe [Din greșeală, tabelul lipsește din varianta tipărită. **Red.**].

Tabelul 1 Tipologia pieselor din inventarul funerar în secolul X din Bazinul Transilvaniei

[210bis]

